

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

Filozofická fakulta

Ústav románských studií

Diplomová práce

Eva Tinková

*Porovnání některých oblastí jazykového obrazu
světa v češtině a italštině*

*Comparison of some areas of the linguistic picture of the
world in Czech and Italian language*

Vedoucí diplomové práce : Mgr. Pavel Štichauer, Ph.D.

Praha 2007

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala zcela samostatně a že jsem uvedla veškerou použitou literaturu.

V Praze, 23. 4. 2007

Eva Tinková

Poděkování

Na tomto místě bych ráda poděkovala Mgr. Pavlu Štichauerovi, Ph.D. za cenné připomínky a odborné rady, kterými přispěl k vypracování této diplomové práce.

Obsah

1	Úvod.....	1
1.1	Volba tematiky a cíle práce.....	1
1.2	Stručný úvod do problematiky.....	2
1.3	Vybraná témata a pojmy z kognitivní lingvistiky.....	3
2	Smysly ve slovní zásobě a ve frazeologii české a italské jako zdrojová oblast konceptuálních metafor.....	6
2.1	Zrak – La vista.....	8
2.2	Sluch – L’udito.....	14
2.3	Čich – L’olfatto.....	18
2.4	Chuť – Il gusto.....	22
2.5	Hmat – Il tatto.....	26
2.6	Barvy.....	31
3	Metaforický přenos mezi smysly - synestézie.....	34
4	Pocity a emoce jako cílová doména konceptuální metafory.....	41
5	Ilustrace - Frazeologické výrazy motivované smysly a metaforizace emocí v románu Baron na stromě.....	45
6	Závěr.....	51
7	Résumé.....	53
8	Bibliografie.....	62

1 ÚVOD

1.1 VOLBA TEMATIKY A CÍLE PRÁCE

Námětem předkládané práce je rozbor slovní zásoby a frazeologických výrazů motivovaných vjemem smyslových orgánů a rozbor výrazů, používaných pro popis emocí z hlediska kognitivní lingvistiky za účelem porovnání mezi italštinou a češtinou.

Inspirací pro tuto práci byla zejména kniha Ireny Vaňkové aj. *Co na srdci, to na jazyku* (Vaňková aj., 2005), ve které autorky shrnují základní teoretické a metodologické principy kognitivní lingvistiky a demonstrují její použití v několika oblastech české slovní zásoby, přičemž akcentují sociální a kulturní aspekt jazyka, tedy to, co je charakteristické pro obraz světa zprostředkovaný konkrétním jazykem. Jedním z okruhů, kterým se v knize zabývají, je oblast smyslového vnímání jako zdrojová oblast konceptuálních metafor. Analýza rozsáhlého jazykového materiálu představila konceptualizaci v českém obrazu světa. Nabízí se otázka, nakolik je tento obraz česky mluvícího společenství specifický, což je možné posoudit pouze porovnáním výsledků takového rozboru v jiných jazycích. Pokusím se tedy podobnou analýzu aplikovat na italštinu a zjistit, jak by alespoň v hrubých rysech vypadal italský protějšek takového rozboru, to znamená najít, jaké konotace navozuje základní slovní zásoba, příslušející k určitému smyslu a jak se tyto konotace promítají ve frazeologii, tedy jak se smysly podílejí na obrazu světa v italštině, a především, jaké případné rozdíly se oproti češtině ukazují.

V jazyce se ovšem projevuje také další obecná povaha smyslového vnímání, a to, že vjem z určitého smyslu aktivuje i jiné smysly. Další část práce je tedy věnována otázce smyslové synestézie v italštině a češtině, kde smysly jsou jak zdrojovou tak cílovou oblastí.

Protože častým cílem metafor motivovaných smysly jsou pocity a emoce, následující část práce se zabývá konceptualizací emocí. Tady jsem využila případové studie G. Lakoffa „ANGER/HNĚV“ (Lakoff, 2006, s.367) a snažila jsem se vysledovat, jak adekvátní konceptuální schémata fungují v italštině a v češtině.

Pro ilustraci používaných frazeologických výrazů vztahujícím se k smyslovým vjemům a emocím v literatuře jsem si zvolila román *Baron na stromě* I. Calvina.

Při práci jsem používala tyto slovníky: *Etymologický slovník jazyka českého* (Rejzek, 1967), *Český etymologický slovník* (Machek, 2001), *Vocabolario della lingua italiana* (Zingarelli, 2001), *Vel'ký taliansko-slovenský frazeologický slovník* (Sehnalová, Sehna, 2005) a online slovníky z internetu: *DeMauro – il dizionario della lingua italiana* a *Dizionario etimologico online*. V několika sporných nebo nejasných případech jsem se snažila smysl italského slova nebo slovního spojení zpřesnit vyhledáním na internetu a podle četnosti výskytů a podle původu informace si udělat dodatečný názor.

1.2 STRUČNÝ ÚVOD DO PROBLEMATIKY

Práce si klade za cíl porovnat slovní zásobu a frazeologii v českém a italském jazyce z hlediska kognitivní lingvistiky, a proto se nejdříve pokusím stručně shrnout základní poznatky a pojmy, o které se v práci budu opírat. Při kompilaci úvodních kapitol jsem čerpala především z následující literatury, kterou bych alespoň v krátkosti uvedla:

Georg Lakoff a Mark Johnson v knize *Metafory, kterými žijeme* (Lakoff, Johnson, 2002) předložili nový pohled na metafory a jejich úlohu v jazyce a mysli. Podle autorů většina metafor, které používáme (často zcela bezděčně) neslouží jen ke komunikaci, k názornějšímu předávání myšlenek, ale strukturují naše vnímání a chápání od samého počátku a tím mají vliv na naše jednání. Jsou základním mechanismem mysli, mechanismem, který nám umožňuje na základě tělesné a sociální zkušenosti vyjádřit a chápat abstraktní pojmy. Autoři zavedli pojem konceptuální metafory a vytypovali několik základních konceptuálních schémat vycházejících z naší tělesné a prostorové zkušenosti, na kterých je založen náš pojmový systém. Svou teorii dokládají množstvím příkladů z každodenních situací.

Další studium metafor zúročil George Lakoff v knize *Ženy, oheň a nebezpečné věci – Co kategorie vypovídají o naší mysli* (Lakoff, 2006), ve které teorii naznačenou v knize *Metafory, kterými žijeme* podrobně rozpracovává, dokládá příklady z mnoha oborů a demonstruje na lingvistických případových studiích. Zdůrazňuje kategorizaci jako základ našeho pojmového systému, shrnuje myšlenky mnoha dalších vědců a pokouší se zde zformulovat nové základy pro studium lidského myšlení a tím i nové základy kognitivní vědy. Metodiku pojmových kategorií demonstruje ve třech obsáhlých případových studiích.

Tyto dvě knihy jsou dnes považovány za základní díla kognitivní lingvistiky.

Knihy Ireny Vaňkové aj. *Co na srdci to na jazyku* (Vaňková aj., 2005) se snaží přiblížit základní principy kognitivní lingvistiky, kognitivní přístup k jazyku, cíle, metody a směry. Z různých směrů, ve kterých se kognitivní lingvistika vyvíjí, se autorky zaměřily na studium konkrétního jazyka a jeho užívání, vycházejí z předpokladu, že každý jazyk vytváří specifický obraz světa, ve kterém se promítá kultura a historie daného společenství. Specifikují východiska, o něž se opírá kognitivistický pohled na jazykovou konceptualizaci světa, a věnují se rozboru českého jazykového materiálu z pozic takto pojatého kognitivismu. Kniha je prvním dílem, které aplikuje kognitivistické uvažování v českém prostředí.

Dále jsem čerpala z prací I. Vaňkové (Vaňková, 2002, 2005).

Kognitivní vědy se zabývají procesy, které probíhají v lidské mysli - jak funguje lidská mysl a na čem je založen náš pojmový systém, a tedy ke klíčovým otázkám patří i otázka, jak pracuje lidská mysl s jazykem, protože jazyk je součástí poznávání a poznání, podílí se na tom, jak světu rozumíme, jak ho kategorizujeme, jaký obraz světa si vytváříme, jak ho předáváme dál. Jazyk není nezávislý „mentální orgán“, ale složitá mozaika kognitivních a společenských komunikativních aktivit, které jsou úzce propojeny s lidskou psychikou. Nejnovější poznatky neurověd ukazují, že jazykové a mimojazykové poznání lze těžko oddělit, protože sdílí stejné neuronální okruhy a aktivují se společně podle situačního kontextu. Význam jazykového výrazu je tedy nutné chápat jako souhrn všech kontextů, ve kterých se výraz vyskytuje a používá. Jedno odvětví kognitivních věd se přímo vymezuje jako kognitivní lingvistika, tedy lingvistika, založená na experencialistickém pohledu na jazyk. Zahrnuje různé přístupy a metody, které vycházejí z několika základních předpokladů,

například z přesvědčení, že jazyk je nedílnou součástí lidského kognitivního systému, a tedy, že jakýkoliv rozbor jazykových jevů musí být založen na tom, co víme o lidských kognitivních schopnostech. Poznatky kognitivní lingvistiky mají dopady také v dalších oborech, jako je filozofie myšlení a poznání, psychologie, sociologie, antropologie a další humanitní vědy. Přístupy, které se dnes uplatňují v kognitivní lingvistice, je možné zhruba rozdělit do tří skupin. V centru pozornosti první skupiny jsou neurovědy a umělá inteligence, snaží se modelovat vybrané jevy a zkoumají vztah jazyka a procesů v mozku, které jsou zodpovědné za kognitivní funkce. Představitelé druhé skupiny, tzv. psycholingvistické, zkoumají, co jazyk vypovídá o různých aspektech naší mysli. Třetí skupina klade mimořádný důraz na sepětí jazyka s kulturou, protože v jazyku, nebo spíše v jazykovém obrazu světa, se uchovává i „kolektivní“ zkušenost daného společenství.

Kognitivní lingvistika si je vědoma relativity našeho pohledu na svět založeném na lidské zkušenosti. Pohled na svět je modifikován lidskou kognitivní výbavou – tělesností, smysly (tedy zkušeností) a samozřejmě také tím, do jakých vnějších podmínek zeměpisných a kulturních patříme – je tedy antropocentrický. Jazyk je úzce spjat s konceptuálním systémem do té míry, že je někdy považován samotný jazyk za konceptuální systém, nebo je chápán jako obraz či interpretace světa. Kognitivisté kladou základní důraz na zkušenost, a tak jako je zkušenost nerozdělitelná na prvky, podobně význam nelze rozložit jednoduše na složky a má tedy „celostní“ povahu s přítomností konotací.

Cílem této práce je porovnání slovní zásoby a frazeologie italské a české z oblasti smyslového vnímání a jejich zapojení do konceptuálního systému a porovnání způsobů, jakými se tělesná zkušenost promítá do konceptualizace emocí.

1.3 VYBRANÁ TÉMATA A POJMY Z KOGNITIVNÍ LINGVISTIKY

Námětem této práce není pojednání o kognitivní lingvistice, ale konkrétní aplikace v některých oblastech kognitivní lingvistiky a proto jsou zde vybrána a stručně charakterizována jen témata týkající se bezprostředně těch aspektů kognitivní lingvistiky, která budou diskutována v práci.

Jazykový obraz světa

Jak už bylo zmíněno, jazykový obraz světa je ústředním pojmem jednoho ze směrů kognitivní lingvistiky. Vychází z individuální zkušenosti člověka se světem, základní důraz klade na tělesnou zkušenost, na schopnost myšlení v dimenzích metafory, na schopnost kategorizovat a na schopnost sdílet zkušenost daného společenství. Jazyk tedy není jen svědectvím o lidské kognitivitě, ale je svědectvím o tom, jak jisté společenství konceptualizuje svět.

Jazykový obraz světa je antropocentrický, významy (jakožto výtvořiny člověka) fungují vždy v relaci k lidským parametrům, např. k rozměrům lidského těla (*velký – malý*), k možnostem člověka co do fyzického a smyslového vybavení (*slyšitelný, těžký, slaný*), vzhledem k jeho prospěšnosti (*jedlý, užitečný, škodlivý, nebezpečný*). Jazykový obraz světa je také hodnotící a kritériem hodnocení bývá rovněž lidské stanovisko, v němž se navíc může promítat i etnocentrismus. V každém jazyce se různé polohy antropocentrismu mohou projevat různě. Proto se pokusíme *udělat si obrázek o situaci – farsi un quadro / immagine della situazione*.

Kategorizace a význam

Kostru našeho konceptuálního systému tvoří kategorizace. Realitu lépe chápeme, když ji rozdělíme na části s charakteristickými podobnými vlastnostmi, a tyto různé části pak případně můžeme dále kombinovat. Pomáhá nám vidět komplexní svět do jisté míry uspořádaný a uchopitelný. Můžeme tak vyčlenit kategorie substancí, vlastností, událostí, vztahů, kvantit, času, modality, hodnocení, emocí atd. Podstatné pro kognitivní lingvistiku však je, že nechápe kategorie jako množiny s ostrou hranicí, kam určitý pojem buďto patří, nebo nepatří (pak by patřil do jiné podobné uzavřené množiny), ale jako množiny otevřené, v nichž jsou prvky uspořádány podle schématu centrum – periferie, kdy v centru se nachází ideální (reprezentativní) exemplář (prototyp) a ostatní prvky jsou blíž či dál od centra, přičemž prvky periferní mohou být současně prvky kategorie jiné. Kritériem toho, jestli nějaký prvek náleží do dané kategorie, je jistá širěji pojatá podobnost.

Kognitivní lingvistika vychází z toho, že jazykové procesy jsou těsně spjaty s procesy poznávacími a emocionálními, a tyto jsou založeny na tělesném prožívání. Stejně tak význam (lexikální, gramatický i pragmatický) má v pojetí kognitivní lingvistiky tělesný, zkušenostní základ. Jako takový je tedy subjektivní (případně intersubjektivní jako to, co je přístupné ve zkušenosti každému). Podobně jako lze zkušenost chápat jen jako celek, nikoliv rozloženou na prvky, také význam je chápán celostně - jako prototypový způsob pojetí předmětu v lidské mysli nebo jako jazykový obraz daného jevu, se všemi konotacemi s dalšími významovými rovinami a celky.

Metaforičnost konceptuálního systému

V jednom ze zakládajících děl kognitivní vědy *Metafory, kterými žijeme* (Lakoff, Johnson, 2002), se Lakoff a Johnson zaměřují na metafory jako na struktury, které se do značné míry podílejí na lidském myšlení, vnímání a chápání reality. Metafora v jejich pojetí není jen forma jazykového vyjádření, ale způsob uvažování, kdy jeden jev je chápán na základě jevu jiného, a tedy, že metaforický je především náš konceptuální systém, naše myšlení a chápání světa. Metafora je jedním z prostředků, myšlení o abstraktních jevech, pomůcka k jazykovému vyjádření poznatků, pro které nemáme pojmy. Zkoumání metafor dále vedlo k zjištění, že naše myšlení je tělesné (zprostředkováno smysly a motivováno tělesnou zkušeností).

Základní postuláty kognitivního pojetí metafory jsou shrnuty v knize *Co na srdci, to na jazyku* (Vaňková aj., 2005, s. 99) takto:

- Metafora je především záležitostí pojmových procesů, jazykové vyjádření je druhotné.
- Metaforičnost je nikoliv okrajovým, ale podstatným rysem pojmového systému člověka.
- Kognitivní přístup k metaforám akcentuje jejich motivaci.
- Daleko významnější roli, než se předpokládalo, hraje v našem myšlení zkušenost lidského těla, zkušenost zprostředkováná smysly.

Každá metafora má zdrojovou doménu, cílovou doménu a vazbu mezi zdrojem a cílem, přičemž struktura zdrojové oblasti se přenáší do oblasti cílové.

Konceptuální metafory

Lakoff a Johnson (Lakoff, Johnson, 2002) vycházejí z toho, že většina základních zkušeností není řadou neuspořádaných jevů, ale strukturovanými zkušenostními situacemi, které představují jakousi ucelenou organizaci našich zkušeností na základě trojí „přirozené dimenzi“, tj. na základě našich vjemových a motorických ústrojí a mentálních schopností, na základě vzájemného působení člověka a fyzického prostředí, ve kterém se člověk pohybuje, manipuluje s věcmi a tak podobně, a na základě vzájemného působení s jinými lidmi v daném společenství. Na tomto schématu tří přirozených typů naší zkušenosti zakládají také rozdělení metafor do tří typů:

- *ontologické metafory*, které jsou výsledkem našeho chápání různých druhů zkušeností na základě našich vjemových a motorických ústrojí a mentálních schopností. Řadí se mezi ně i personifikace (např. inflace zaútočila) a metonymie (např. čte Jiráskova).
- *orientační metafory*, které vycházejí z tělesné a kulturní zkušenosti člověka s orientací v prostoru. Opírají se o primárně vzpřímenou pozici našeho těla a strukturují pojmy podle schémat: *nahoře-dole* (např.: nálada se zvedla, diskuse upadla na nízkou úroveň, být povýšen, horních deset tisíc), *vpředu-vzadu* (např. musí dohonit, co zameškal), *blízko-daleko* (např. je ve fyzice jako doma).
- *strukturní metafory* jsou založeny na na kulturně podmíněných zkušenostních celcích a zachycují, jak jednomu jevu rozumíme prostřednictvím jevu jiného, nebo jak jeden pojem popisujeme pomocí pojmu jiného (např.: čas jsou peníze, vtěštnat víc myšlenek do méně slov).

Doplňkem k teorii konceptuálních metafor je teorie konceptuálních schémat, ve kterých jsou uloženy další klíčové tělesné zkušenosti a na kterých může být založeno zobrazení ze zdrojové do cílové oblasti, mezi mnoha jinými jsou to například schémata:

- *nádoba* (schéma nádoba je i zvláštním druhem ontologické metafory, všechno je buď uvnitř nebo mimo ni, se strukturními elementy: vnitřek, hranice, vnějšek (např.: být uvězněn v manželství, vejít do místnosti, dostat se do zorného pole),
- *části – celek* (např.: rozpad rodiny, Evropský dům),
- *centrum – periferie* (s logikou: centrum je důležitější než periferie a periferie závisí na centru, např.: pupek světa),
- *spojení* (např.: vytváříme svazky, přerušujeme styky),
- *zdroj-cesta-cíl* (účely jsou chápány jako místa určení a dosažení účelu se chápe jako projití cesty k cíli, např.: přiblížit se k řešení, dospět k závěru).

2 SMYSLY VE SLOVNÍ ZÁSOBĚ A VE FRAZEOLOGII ČESKÉ A ITALSKÉ JAKO ZDROJOVÁ OBLAST KONCEPTUÁLNÍCH METAFOR

Doklady o tom, jak je naše myšlení hluboce zakotveno ve zkušenostech, které získáváme svými smyslovými orgány, se nacházejí především v samotné slovní zásobě, v uzuálních i aktuálních metaforách a ve frazeologii. V jazyce se odráží rozdíl mezi přijímáním smyslových počitků a *vnímáním*. Ve vnímání je zahrnuto zpracování počitků mozkiem, v němž je v zahrnuta také zkušenost a paměť. Souvislost poznání se smysly je v jazyce tak elementárně zakořeněná, že si ji ani neuvědomujeme. Svědčí o tom například už samotná otázka *Jaký to má smysl?* - *Quale ne è il senso?*

Na porovnávání příslušných výrazů se pokusím demonstrovat, do jaké míry je obraz světa v českém a italském jazyce ekvivalentní, případně vykazuje-li nějakou výraznou nebo systematickou odlišnost. Snaha obsáhnout co nejširší spektrum výrazů se projevila tím, že není možné detailně analyzovat jednotlivé případy. Na druhé straně je však většina výrazů natolik stejně koncipována, že bližší komentář ani není nutný. Cílem tedy bylo aspoň v prvním přiblížení nastínit, jak se v základních rysech zrcadlí chápání okolního světa v italštině v porovnání s češtinou.

Při výběru českých termínů jsem sledovala logiku použitou ve studii *Co na srdci, to na jazyku* (Vaňková aj., 2005, „Kapitoly o smyslech“, s. 107) jakožto dostatečně reprezentativní. Italské výrazy jsem zjišťovala ve výše uvedených slovnících.

Ve zdrojové oblasti smyslového vnímání můžeme rozlišit dílčí podoblasti, např. vlastní vjem, smyslový orgán, případně činitel, který vjem podmiňuje (např. světlo u zraku). V některých případech se zdrojová oblast může kombinovat i s jinými zdrojovými oblastmi (např. prostorovými - vertikálita). Cílových domén je široké spektrum, ale v této práci se omezím na sledování nejčastěji se zde vyskytujících oblastí: pocity-emoce, poznání, mezilidské vztahy, hodnocení, intuice a morálka – mravnost. Někde se domény prolínají, například: *sklopit oči (studem)* – může být chápáno jako pocit - emoce, ale také jako provinění, tedy mohlo by spadat do domény morálka, *vidět budoucnost černě* – je to duševní stav mysli (pocit), intuice nebo něčím podložené poznání? Cílem práce však není specifikovat přesně cílové oblasti, ale zjišťovat, nakolik se cílové domény motivované lidskými smysly v češtině a italštině shodují, či liší.

Než přistoupíme k jednotlivým smyslům, je zajímavé podívat se, jak jsou globálně smysly nahlíženy jako celek, a jak se ve frazeologii odráží schopnost správného či nesprávného úsudku, případně intuice, čili jak jsou smysly chápány jako schopnost mysli.

zdravý rozum	senso comune / buon senso
ztratit vědomí, smysly	perdere i sensi
ztratit rozum	uscire dai sentimenti
smysly mě šálí	sensi m'ignannano
šestý smysl	sesto senso
smysl pro povinnost	senso del dovere
smysl pro čestnost	senso dell'onestà
jaký má smysl ...?	qual'è il senso ... ?

Pro vnímání okolního světa prostřednictvím smyslových orgánů bylo v češtině původně sloveso *čítí - cítit*, ale časem se ustálilo jeho používání jen na vnímání čichové, chuťové a hmatové (z *čítí* zůstal derivát *počitek*). V moravském nářečí a ve slovenštině ještě zůstává *čut'*, *počúvat* pro vjem sluchový. Významový okruh sloves *cítit* a *sentire* je však daleko širší a postihuje také schopnosti fyzické a psychické, emotivní a sociální.

Italské *sentire* má stejný významový rozsah, ale navíc je aktivně užíváno pro slyšení.

pocítit čichem, chutí, hmatem	sentire: avvertite una sensazione con l'olfatto, col gusto, col tatto
cítit teplo, žízeň, únavu	sentire caldo, sete, stanchezza
cítit bolest, nostalgi, radost (z někoho, z něčeho)	sentire dolore, nostalgia, piacere per qc.,q.c.
cítit, pociťovat lásku, soustrast, soucit	sentire amore, compassione, pietà
cítit se špatně	sentirsi male
cítit (tušit) podvod	sentire l'inganno
cítit (mít cit pro) hudbu	sentire la musica
cit (cítění) sociální, národnostní	un sentire sociale, etnico

Není nezajímavé připomenout, že také Leonardo da Vinci došel k poznání, že: *Ogni nostra cognizione prencipia da sentimenti.*

V tabulkách jsou použity zkratky **qc.** pro *qualcuno* a **q.c.** pro *qualche cosa*.

2.1 ZRAK – LA VISTA

Zrak se intuitivně považuje za hlavní zdroj poznání. V češtině je sloveso *vědět* odvozeno od *vidět* (Rejzek, 2001, s. 702) a *vidění* je v češtině také nejčastější metaforou pro *vědění*. V italštině sice *sapere* pochází od *sapore* (z latinského *sapore* = *aver* / *sentir sapore*, *Dizionario etimologico online*), ale v přenesených významech hraje *vedere* stejnou metaforizační roli jako *vidět* v češtině.

Mezi nejvýznamnější vady zraku patří: slepota - cecità, barvoslepost – acromatopsia.

Základní výrazy:

zrak	la vista
oko	l'occhio
vidět	vedere
dívat se, hledět, pozorovat, sledovat zrakem, prohlížet si	guardare
ukázat se, jevit se	apparire
spatřit	avvistare

Ve zdrojové doméně „zrak“ můžeme rozlišit dílčí zdrojové domény – vlastní vidění (případně slepota), orgán zraku (oko) a světlo (jako podmínka vidění).

Podobně jako v češtině také v italštině se sloveso *vedere* používá v dalších významech než pouze v základním – vnímání světelných stimulů okem, t.j. vnímání barev, tvaru, rozměrů, vzdálenosti a pohybu. Od základních sloves jsou v obou jazycích podobným způsobem odvozena další významová slovesa, např.:

vedere	
připadat si, považovat se za – <i>vidět se zachráněn, ztracen</i>	sentirsi, credersi – <i>vedersi salvo, perduto</i>
všimnout si - <i>nevidíš, jak trpí?</i>	accorgersi, notare – <i>non vedi come soffre</i>
chápat, znát - <i>nevidíš, jak je to jednoduché?, vidím, že nerozumíš</i>	capire, intendere, conoscere – <i>non vedi com'è facile?, vedo che non capisci</i>
usuzovat, domnívat se – <i>nevidím to moc dobře</i>	considerare, giudicare – <i>non la vedo troppo bene</i>
prokázat – <i>uvidíme, jestli to bude fungovat</i>	verificare, provare – <i>vediamo se funziona!</i>

vybraná slovesa odvozená od vedere	
závidět	invidiare
nenávidět	malvedere
prohlédnout	rivedere
předvídat	prevedere
opatřit (si)	provvedere (si)

Příklady hovorových frází v češtině a italštině:

vidět budoucnost černě (pesimista)	vedere (tutto) nero.
------------------------------------	----------------------

dívat se růžovými brýlemi (optimista)	vedere rosa
vidět rudě (být velice rozhněvaný)	vedere (tutto) rosso
vidět hvězdičky (bolestí)	vedere le stelle
vidět smítko v cizím oku a nevidět trám ve svém	vedere pagliuzza negli occhi degli altri senza vedere la trave nel proprio
vidět do někoho	vedere sotto la pelle

guardare	
pohlížet na	pensare, rivolgersi con la mente: <i>guardiamo a lui come a un amico, guardo al passato con nostalgia</i> , considerare: <i>guarda la faccenda dal mio punto</i>
dohlédnout, pohlídat, hlídat	sorvegliare, custodire, difendere, controllare: <i>far guardare i bambini dalla baby sitter, guardare le pecore, il ponte era guardato dai soldati</i>
střežit, dodržovat	osservare, seguire: <i>guardare i comandamenti di Dio</i>
hledět na (dbát na),	badare: <i>non guardare a spese</i>
hledět si (usilovat oč)	procurare: <i>guarda di studiare</i>
v češtině zřídka používané v nepřechodném tvaru	
koukat okno kouká do dvora	di luogo, essere orientato o esposto: <i>la finestra del bagno guarda sul cortile</i>
sloveso odvozené od guardare – riguardare	
znovu, dobře prohlédnout	guardare di nuovo, controllare con attenzione, rivedere
hledět si	trattare con riguardo
hledět na někoho jako na (považovat zač)	considerare, stimare: <i>riguardare qc. come nemico</i>
hledět na (přihlédnout k čemu)	dare importanza a q.c.: <i>non riguardare ai difetti altrui</i>
v jiném smyslu než v češtině	
týkat se, zohlednit?	concernere, appartenere, riferirsi: <i>la discussione riguarda la scuola</i>

Výrazy (stejně v češtině i v italštině), které mají původ ve zrakovém vjemu, svědčí o stejném chápání a hodnocení situací v obou jazycích:

hledisko	modo di vedere, punto di vista, veduta
zorný úhel	angolo visuale (visivo), punto di vista
názor	avviso, veduta, osservazione, vedere, parere
názornost, přehled, očividnost	evidenza
zřejmý	apparente, evidente
zjevení	apparizione, visione
pozorný, obezřetný, prozřetelný, prozíravý	avveduto
opatrnost	riguardo
obezřetnost, prozíravost / obezřetný	avviso / avvisato, avvistato
dát na vědomí, upozornit	mettere sull'avviso
předvídavý, obezřetný	previdente, preveggente
dát najevo	evidenzare
bezohledný	irriguardoso
bez ohledu, bez okolků, z mosta do prosta	senza tanti riguardi

prohlédnutí	riguardata
znát od vidění	conoscere di vista
pohládit / probodnout pohledem	accarezzare / penetrare con lo sguardo
zvednout pohled / nabrat sebevědomí, osmělit se	alzare lo sguardo
umlčet pohledem	azzittire con lo sguardo
podívaná (co přitahuje zrak a pozornost)	spettacolo – od <i>spettare</i> (původně znamenalo totéž co <i>guardare</i> , <i>vedere</i> , nyní se užívá jen ve významu <i>referirsi</i> , <i>appartenere</i>)
podezírat	sospettare

Pozn.: Je-li v češtině sloveso *hledat* odvozeno od *hledět* (Rejzek, 2001, s. 201), v italštině je *cercare* z latinského *circare* – chodit kolem (*Dizionario etimologico online*), tedy úplně jiného původu, ovšem na druhé straně máme v češtině *najít*, *nalézt*, které se už zase přibližuje k chápání hledání jako pohybu, zatímco italština má pro *najít* z latiny také výrazy *rinvenire* a *reperire* (z: *re* + *parire*, což bylo ve starověku dnešní *parere* = *venire alla luce*, čili něco jako české *objevit*, *Dizionario etimologico online*).

Oči – orgán zraku - je považován za spolehlivý a vzácný nástroj poznávání skutečnosti, stejně tak v italštině jako v češtině. V pohledu a očích se odráží postoj člověka k situaci, které čelí. Zorné pole vidění je široké a nelze vnímat detailně všechno, lidské oko si nutně zcela přirozeně vybírá, co vidět chce a vylučuje, co vidět nechce, ovšem jak se kdo dívá a co vidí určuje, jaký je, jak se na svět dívá.

střežit jako oko v hlavě	tenere / custodire come la pupilla dei suoi occhi / dell'occhio
být světlem něčích očí	essere la luce degli occhi di qc.
očitý svědek	testimone oculare
oči nechat na něčem	lasciare gli occhi su qc.
má oči jen pro	ha occhi solo per
je jako pěst na oko	è come un pugno in un occhio
být trnem v oku	vedere come fumo negli occhi
otevřené oči	occhi aperti
rád / nerad vidět	veder di buon / mal occhio
sršet hněvem, metat nenávislné pohledy	lanciar / mandar fiamme (fuoco) dagli occhi
kamuflovat, zamlžovat, předstírat	gettare fumo negli occhi
otevřít komu oči	aprire gli occhi a qc.
vidět na vlastní oči	vedere con i propri occhi
hltat očima	guardare qc. con occhi golosi
nevěřit vlastním očím	non credere ai propri occhi
zavírat oči před skutečností	chiudere gli occhi all'evidenza / davanti alla realtà
kdes nechal oči?	dove hai gli occhi?
od oka	a occhio
schopnost pozorovat, usuzovat	occhio per gli affari
hrozit pohledem, mít vyčítavý pohled	fare gli occhiacci
házet očkem, pokukovat po	fare l'occhietto a qc.

na první pohled, letmým pohledem	a colpo d'occhio
zbystrit zrak	aguzzare gli occhi (lo sguardo)
pošilhávat (po výhodnějším místě)	alzare gli occhi su
mít ještě v živé paměti	aver ancora negli occhi
mít správný odhad	aver buon occhio
mít pod kontrolou, neztrácet z dohledu	avere sott'occhio
zastírat skutečnost, sypat písek do očí	buttare / gettare il fumo / la polvere negli occhi
padnout do očí, upoutat pozornost	cadere sotto gli occhi
přivřít oko, být tolerantní	chiudere un occhio
bít do očí, být nápadný	dare nell'occhio
pozorně se dívat, být samé oko	essere tutt'occhi
dívat se zbožně, lichotit (komu)	fare gli occhi dolci
vytřeštit oči, užasnout, divit se	fare tanto d'occhi
slepě důvěřovat	fidarsi a occhi chiusi
potěšit se, rozveselit se	rifarsi gli occhi
vyčítat	saltare agli occhi
mít sklopené oči (od hanby, strachu)	tenere gli occhi bassi
sklopit oči	abbassare gli occhi (la vista)
uhýbat očima	sfuggire con gli occhi
mluvit očima	parlare con gli occhi
bez emocí	a occhi chiusi
odhalit pravdu (nechat spadnout závoj z očí)	far cadere il velo dagli occhi
oči jak sokol / rys	avere gli occhi di falco / di lince

zraková nedostatečnost v přenesených významech	
krátkozraký, málo prozíravý	corto di vista
bez přemýšlení, naslepo	alla cieca
slepota, neschopnost chápání, úsudku	cecità
zaslepenost (mysli)	accecamiento
zášť ho oslepila	l'odio lo acceca
slepá vášně	passione cieca
slepá poslušnost / víra	cieca obbedienza / fiducia
slepá ulice	strada cieca

Je vidět, že lexikální i sémantická skladba užívaných výrazů je v podstatě totožná.

V italštině jsou ovšem frekventovaná například následující ustálená slovní spojení, která se v češtině neužívají:

pozor	occhio ai prezzi!, occhio all'incrocio!, occhio alle mani
zvyknout si na	fare l'occhio qc (q.c.)
mít po krk (koho, čeho), nesnášet	avere fin sopra gli occhi
stát / utratit velkou sumu peněz	costare / valere / spendere un occhio

Světlo jako podmínka vidění. Světlo symbolizuje život a také poznání (zatímco temnota naznačuje opak), což se ve slovní zásobě obou jazyků výrazně odráží.

vysvětlit, osvětlit, vyjasnit	illustrare: dar chiarezza di/rischiare: esprimere (il pensiero) chiaramente, rendere / divenire chiaro di/delucidare: render lucido, chiaro
zřetelný	lucido, chiaro, lampante
vidět v pravém / novém a příznivějším světle	vedere nella vera (giusta) / in una nuova e più favorevole luce
vrhat na něco špatné světlo	gettare una luce negativa su qc.
vnést světlo do	gettare vera / giusta luce su
ukazovat ve falešném světle, zkreslovat	mostrare sotto falsa luce
divně na něco pohlížet, podezřívát	gettare una luce sinistra
rozsvítilo se mu	ha cominciato a vedere chiaro
objasnit	chiarificare, chiarire, delucidare, lumeggiare
říct jasně, bez obalu	dire chiaro e tondo
vysvětlit, vyjasnit	venire in chiaro
otevřeně, bez skrývání	alla luce del sole
světlo víry	lume della fede
matná / mlhavá představa	concetto vago, idea vaga
skok do tmy	salto nel buio
být / zůstat v nevědomosti	essere / rimanere nel buio
tápat ve tmě, nevědomosti	brancolare nel buio
dostat se z nepřehledné situace	uscire dal buio
málo nebo špatně osvětlené, nepochopitelné, neznámé, zneuznané, znevážené, temno, zamračený	scuro
v nevědomosti	all'oscuro
roky / doba temna	anni / tempi scuri / tempi bui
temné pozadí / temná síla	fondo tenebroso / forza tenebrosa
kalné vody	aqua torbida
nejasné, podezřelé, dvojznačné, morálně nečisté	torbido: <i>scurdo torbido, pensieri torbidi, passioni torbide, tempi torbidi</i>
zatemnit - <i>zlost mu zatemnila rozum</i>	ombrare, offuscare - <i>l'ira gli offuscava la ragione</i>
bez stínu pochybnosti	senza ombra di dubbio
údolí stínů	la valle d'ombra
ve stínu (koho)	all'ombra di - in una condizione di inferiorità
zastínit, převýšit koho, znechucovat	dare / fare ombra a qc.
zahalit, zastřít	(am)mantellare

slovní spojení v italštině, která se takto strukturovaná v češtině běžně neuvžívají	
rada, podnět	lumi: <i>avere / chiedere / dare lumi</i>
mít smrt na jazyku	essere / ridursi al lume
zuřit, ztratit nad sebou kontrolu	perdere il lume degli occhi / della ragione
urazit se, rozhořčit se	prendere ombra

plachost, nedůtklivost, podezřívavost, urážlivost	ombrosità
s podporou (koho), přes protekci	all'ombra di - sotto la guida, sotto la protezione di qc.

Také barva je zrakový vjem vyvolaný světlem vnikajícím do oka, ale frazeologie spojená s barvami bude pojednána v samostatné kapitole.

Struktura zdrojové oblasti

Ve zdrojové doméně zraku můžeme rozlišit dílčí zdrojové domény – vlastní vidění, oko a světlo.

Zdrojová oblast se v některých případech kombinuje se zdrojovou oblastí konceptuální metafory orientační – např. *abbassare gli occhi, alzare lo sguardo* (vertikalita) (v obou případech se uplatňuje také metonymie, ta platí také o výrazu *essere tutt'occhio*), případně s konceptuálním schématem „spojení“ - *aprire / chiudere / sfuggire gli occhi*, „cesta“ - *venire in chiaro*, či „nádobu“ - *uscire dal buio, salto nel buio, all'oscuro, vedere sotto la pelle*.

Cílové oblasti

Cílovými oblastmi zrakových vjemů jsou:

poznání a pochopení okolních jevů (naopak slepota zastupuje neschopnost chápat) jako např.: *aprire gli occhi, gettare fumo negli occhi, accecamento, brancolare nel buio, ammantellare, venire in chiaro*;

emoce, např.: *accarezzare / penetrare con lo sguardo, lasciare gli occhi su, aver occhi solo per, vedere come fumo negli occhi, l'odio lo acceca, passione cieca, lanciar fuoco dagli occhi, prendere ombra*;

morálka, např.: *sfuggire con gli occhi, pensieri torbidi, fondo tenbroso*;

mezilidské vztahy, např.: *azzittire con lo sguardo, irriguardoso, dare ombra a qualcuno*;

hodnocení, např.: *veder di buon / mal occhio*.

Stín a temnota v obou jazycích konotují s negativními aspekty situace nebo povahy.

V cílových oblastech jsem neshledala žádný rozdíl ve frazeologii české a italské.

2.2 SLUCH – L'UDITO

Sluch je smysl, který umožňuje přijímat a rozeznávat zvukové vlny určité délky – zvuky, tóny, hlasy, šumy, hluk. Je důležitou součástí složitého zpětnovazebného procesu, bez něhož není možné tvořit srozumitelnou řeč. Ucho je rovněž sídlem statického ústrojí pro vnímání polohy těla a její změny.

Základní sluchovou vadu představuje hluchota – sordità. Hluchota je z hlediska sociální komunikace a získávání informací považována za jedno z nejtěžších postižení.

Základní výrazy:

sluch	l'udito
ucho	l'orecchio
slyšet	udire, sentire
poslouchat, naslouchat	ascoltare
zvuk, tón, hlas, hluk, křik, ticho	suono, tono, voce, rumore, clamore, silenzio

Také u sluchu můžeme rozlišit dílčí zdrojové domény – vlastní slyšení, orgán sluchu a intenzitu zvuku.

Rozšířené významy

udire	
dozvědět se	venire a sapere, giungere a conoscenza: <i>avete udito la novità?</i>
pochopit, rozumět	comprendere, capire: <i>se ho ben udito, non hai intenzione di andartene</i>
ascoltare	
vyslyšet	Dio ascolterà le nostre preghiere
poslouchat	ubbidire: <i>non vuole mai ascoltare i suoi genitori</i>

Příklady, kde italština používá *sentire* a kde také čeština má sluchový vjem

znát z doslechu	per sentita
nechat se slyšet, upozornit na sebe	farsi sentire
souhlas	assenso, consenso, con/assentimento

Rovněž tak sloveso *intendere*, které má daleko širší význam, se používá ve smyslu *udire, sentire, capire, ascoltare*.

Podobně v češtině chápeme sloveso *vnímat* - *Vnímáš to?* když se ujišťujeme, zda dotyčný nejen slyší, ale také bere na vědomí.

vyslechnout, popřát sluchu	intendere (<i>le vostre preghiere</i>)
kdo má uši, poslouchá	chi ha orecchie per intendere, intenda
jasné, rozumí se samo sebou	s'intende = è chiaro

Příklady ekvivalentního uchopení zvukových vjemů v odvozených slovech:

posluchač	ascoltatore, uditore, auditorio
souznění, soulad	assonanza, armonia, sintonia, accordo
souhlasný, sladěný	intonato
nesoulad	stonatura
rozladěný, falešný : <i>bolest hlavy ho rozladila</i>	stonato: <i>il mal di testa l'aveva stonato</i>
udávat tón (určovat směr, naznačit průběh)	dare il tono
ohlas	sonito
šuškat (rozšiřovat zprávy)	vociferare: <i>si vocifera che tornerà presto</i>
pokřikovat	vociare
vykřiknout	esclamare

Podobně se sluchový handicap chápe jako neochota:

být / zůstat hluchý k žádosti o pomoc	essere / rimanere sordo a una richiesta d'aiuto
dělat se hluchým, nevyslyšet	fare il sordo

Další význam najdeme jen v italštině:

potichu ve smyslu tajně, skrytě	in (alla) sordina
---------------------------------	-------------------

V italštině stejně jako v češtině konotuje ticho s klidem a pohodou, někdy ovšem i s pokrytectvím.

tichý, klidný, pokojný	silenzioso, quieto, cheto, calmo, placido, zitto, tacito
tichý / pasivní člověk	quietista (bez záporné konotace)
tichošlápek	acqua cheta – persona calma o ingenua solo in apparenza
utišit, uklidnit	calmare, acquietare, quietare, calmare, placare, chetare
tichá voda břehy mele	acqua cheta rovina i ponti
umlčet	silenziare, tacitare, zittire
umlčet srdce	zittire / tacitare il cuore
umlčet, ututlat	mettere a tacere qc., q.c.
odmlčet se, upadnout do lhostejnosti, do zapomenutí	cadere nel silenzio
zvučné jméno	il nome (alti)sonante
vyzývavý	provocante
křiklavé, řvavé barvy	colori chiassoni
ohromený	attonito

Také uši hrají v obou jazycích podobnou roli:

tahat za uši, trýznit, mučit uši	straziare, lacerare gli orecchi
doslechnout se, dozvědět se	venire all'orecchio
také stěny mají uši	anche i muri hanno orecchi

být samé ucho (pozorně poslouchat)	essere tutt'orecchi
naslouchat pozorně (propůjčit sluch)	prestare orecchio
zacpat si uši	tapparsi gli orecchi
natahovat uši, napínat sluch	aguzzare / allungare / drizzare le orecchie
dobře poslouchat, mít uši napnuté, zapsat si za uši	aprire (bene) le orecchie
neposlouchat, nevyslyšet (nevidět, neslyšet)	non sentirci da un orecchio
nevěnovat pozornost, nechat bez povšimnutí	chiudere le orecchie
ustoupit, sklopit uši	abbassare le orecchie
být indiskrétní, zvědavý, dotěrný, hloupý	avere le orecchie lunghe
nevidět neslyšet	non avere né occhi né orecchie
hučet někomu do uší, pomlouvat někoho	soffiare negli orecchi = suonare a orecchio
vytáhat za uši, dobrácky vyčítat	tirare le orecchie
poduška	il origliere
příušnice	gli orecchioni, parotite epidemica (fam.)
náušnice	il orecchino

V češtině máme také možnost vyjádřit se pomocí „zvukových efektů“, jako například *pěkně mu zahráli*, tam, kde je italština přímočařejší:

dát výprask	dare una (bella) suonata
sklidit fiasko	prendere una suonata

Italština má poněkud bohatší rejstřík v použití ucha v hovorových frázích

otravovat	scaldare gli orecchi
lichotit, pochlebovat někomu	grattare le orecchie a qc.
našeptávat (zlomyslně)	soffiare negli orecchi
nasadit brouka do hlavy	mettere una pulce nell'orecchio
být (ještě) mladý, nezkušený (v češtině „ucho“)	aver (ancora) le prime orecchie
být zvědavý, indiskrétní, tvrdohlavý, hloupý – být osel	avere orecchie lunghe
špatně slyšící, předstírající nechápavost	duro d'orecchi
být hloupý, prostoduchý	orecchi casti, innocenti
pozorně poslouchat, napínat uši, tajně naslouchat	orecchiare, origliare
povrchně soudící	orecchiante
nekonečně se obětovat (pro koho), oddaně sloužit, nosit modré z nebe	portare l'acqua con gli orecchi
být hluchý k čemu	avere le orecchie foderate di prosciutto
zvyknout si (na hluk, řeči)	fare l'orecchio a q.c.
nevěnovat pozornost, dělat se nechápavým, zůstat hluchý (k čemu)	fare orecchio da mercante

Struktura zdrojové oblasti

Dílní zdrojové domény sluchu jsou: vlastní slyšení, orgán sluchu a intenzitu zvuku.

Zdrojová oblast sluchu se v některých případech kombinuje se zdrojovou oblastí konceptuální metafory orientační – *abbassare gli orecchi* (vertikalita), přičemž se uplatňuje také metonymie (stejně jako v *essere tutt'orecchio*), případně s konceptuálním schématem „spojení“ - *aprire / chiudere / tappersi le orecchie*, „cesta“ - *venire all'orecchio* či „nádoba“ - *cadere nel silenzio, esclamare*, setkáváme se i s metaforou ontologickou - *i muri hanno orecchi*.

Cílové oblasti

Zdrojová oblast sluchu se nejčastěji promítá do oblasti mezilidských vztahů (*rimanere sordo a una richiesta d'aiuto, fare il sordo, assonanza, ascoltare*) a s tím souvisejícími způsoby jednání (*zittire, calmare*) a lidskými vlastnostmi (*quietista*). Jen ojediněle odkazuje do dalších oblastí:

poznání – *venire all'orecchio, orecchiare*;

morálka - *i muri hanno orecchi*;

hodnocení - *colori chiassoni, orecchi casti*;

emoce, pocity – *il mal di testa l'aveva stonato, attonito*.

I zde se cílové oblasti přenesených významů v obou jazycích shodují.

2.3 ČICH – L'OLFATTO

Čich je smysl, který umožňuje přijímat a rozeznávat čichové vjemy (vůně a zápachy) zachycené nosem. Fyziologicky je čich považován za nejstarší, a tedy vlastně nejdůležitější smysl (je nezbytný pro nalezení potravy a sexuálního partnera – tedy pro přežití) a do jazykového obrazu světa se tato významnost možná promítá jako intuice.

Vady čichu: disosmia – obecně poruchy čichové funkce, anosmia – ztráta nebo snížení citlivosti čichové, cacosmia – porucha, při níž dochází k záměně pocitů libé a nelibé vůně.

Základní výrazy:

čich	l'olfatto
nos	il naso
čichat – aktivní vnímání (nasávat vzduch nosem a vnímat čichové vjemy)	annusare, fiutare, odorare (percepire con l'olfatto un odore)
cítit – rozpoznat čichem	sentire
být načichlý čím, vydávat pach (o jídle)	sentire di
vonět, navonět	odorare
vonět čím	odorare (di lavanda)
navonět	profumare
zapáchat	puzzare
čichový vjem (vůně, zápach)	odore
příjemné vjemy - vůně	profumo, fragranza
nepříjemné vjemy – zápach, pach, smrad	puzza, lezzo, fetore, fetidezza

Také u čichu můžeme rozlišit dílčí zdrojové domény – přijímání / vydávání čichových vjemů, orgán čichu a vůně a pachy.

Rozšířené významy:

annusare	
zpozorovat, postřehnout, vytušit	accorgersi, intuire: <i>annusai subito l'inganno, annusare il pericolo</i>
fiutare	
tušit, předvídat	intuire, presagire q.c. da indizi imprecisi: <i>fiutare un buon affare, un imbroglio, una minaccia</i>
odorare	
tušit, předvídat	presentire, intuire, indovinare: <i>odorare un buon affare, un intrigo, synonymum fiutare</i>
zavánět čím	dare indizio o sentire: <i>la faccenda odora d'imbroglio</i>
puzzare	
páchnout, zavánět	suscitare dubbi, sospetti: <i>la situazione, la faccenda comincia a puzzare, questa vicenda puzza di scandalo</i>

Zajímavé je odvozené sloveso *subodorare*, které má podobnou strukturu i význam jako *sospettare* - podezřívát, v češtině bychom mohli nalézt jinak formované slovo - vycítit, které

má často také zápornou konotaci – například *vycítit čertovinu* - čili podezřívát, že je v tom čertovina.

Další výrazy pro vnímání čichem, jako vyjádření intuice, podezření nebo hodnocení.

mít čich, nos na něco, umět vytušit	avere fiuto
podle čichu (podle okamžité intuice, na první pohled)	al fiuto = <i>capire, giudicare, conoscere al fiuto</i>
cítit nepříznivý vítr, postřehnout blížící se nebezpečí	odorare il vento infido
mít předtuchu války, nebezpečí	sentire odore di polvere
zvědavě pátrat v cizích záležitostech	fiutare i fatti altrui
mít pověst, zavánět (nekalými skutky)	essere in odore di qc. (furto)
bez chuti a bez zápachu, nemastný neslaný	essere senza puzzi e senza odori
zavánět (čím) (v negativním smyslu)	sentire puzza di
tato záležitost zavání skandálem	questa vicenda puzza di scandalo
škola ti nevoní?	ti puzza la scuola?
ničema, padouch	persona fetida
nádhera čerstvé vůně svobody v protikladu k zápachu mravního kompromisu, lhostejnosti	la bellezza del fresco profumo della libertà che si oppone al puzzo del compromesso morale, dell'indifferenza

Výraz *il profumo* se užívá také v dalších významech, ve kterých se běžně v češtině nevyskytuje, ovšem pokud by byl výrok v češtině podobně sestaven, byl by pochopen stejně jako v italštině:

obraz evokující Raffaella	un dipinto di profumo raffaellesco
profumo ve významu: <i>příznak, příchut', zavání to</i>	<i>ha il profumo del mistero, ha il profumo del business, ha il profumo della vittoria, ha il profumo della nostalgia, ha il profumo del miracolo</i>

Širší repertoár odvozených slov od pachu má italština:

darebák	il puzzone
ničemnost, hanebnost, ale i nezdařená akce	la puzzonata
zápachající věci - o nemorální situaci, ničemném člověku (fig.)	il fetidume

Jak hluboce ovlivňovaly život ve středověku morové epidemie, můžeme posoudit z faktu, že oba jazyky si vypůjčily „mor“ k vyjádření nežádoucího rozšíření pachu či jedovaté látky – *zamořit, appestare, ammorbare*. Tato slovesa se používají také v negativní konotaci *korumpovat, kazit, obtěžovat*.

zamořit	ammorbare: <i>queste teorie hanno ammorbato il mondo</i>
nudit, obtěžovat	ammorbare: <i>mi ha ammorbato tutta la sera con il racconto del matrimonio</i>

Také přirovnání zapáchajících objektů k zvířatům vykazuje obdobný výčet. Pokud v češtině vévodí *smrdět jak tchoř*, italština ohodnotila tchoře přímo v názvu - *la puzzola*.

smrdět jak kozel (tchoř, medvěd, divoký vepř, velbloud, pes)	puzzare come un caprone (puzzola, capra, orso, cinghiali, cammeli, cani)
--	--

Nos

Také obraz nosu je v české a italské frazeologii podobný.

podle instinktu	andare / fare / giudicare a lume di naso
podle intuice, instinktu	a naso
vycítí aféru	ha naso per gli affari
dělat něco s ucpaným nosem (s odporem)	fare q.c. tappandosi il naso
vodit za nos	menare / prendere per il naso
strkat nos do, být zvědavý	mettere / ficcare il naso in q.c.
chytit se za nos	prendersi per il naso
nevidět si na špičku nosu	non vedere più in là del proprio naso
ohrnovat nos	torcere il naso
zůstat s dlouhým nosem, zažít rozčarování	restare con tanto di naso

Fráze, které nemají odpovídající stejně strukturované výrazy v češtině:

rychle zapomínat	non ricordare dal naso alla bocca
popuzovat někoho	toccare il naso a qc.
nosit nos nahoru, chovat se povýšeně	avere la puzza sotto il naso

Struktura zdrojové oblasti

U čichu můžeme rozlišit dílčí zdrojové domény – přijímání / vydávání čichových vjemů, orgán čichu a vůně a pachy.

V obou jazycích funguje *nos* jako synekdocha celého člověka, např.: *ficcare il naso in q.c.*, *prendere per il naso*, *torcere il naso*.

Z doplňujících konceptuálních schémat se vyskytlo (přerušit) „spojení“ – *fare q.c. tappandosi il naso*, „cesta“ - *menare per il naso* (s cílem klamat), „nádoba“ - *mettere / ficcare il naso in q.c.*

Cílové oblasti

Dýchat člověk musí, a tedy nemůže před vůní ani zápachem nikam prchnout. Vůně a zápachy ovlivňují (pozitivně nebo negativně) to, jak se cítíme, a tedy i jak jednáme. Ze všech smyslových vjemů je čichová paměť nejtrvalejší a může i po letech vyvolat silný emocionální zážitek.

Není divu, že čichové vjemy příjemné či nepříjemné se uplatňují ve stejném smyslu také v hodnocení činnosti a jevů z hlediska libosti či nelibosti - *ti puzza la scuola?*, *la puzzonata*, *torcere il naso*, *essere in odore di qc.*, *essere senza puzzi e senza odori*, *persona fetida questa vicenda puzza di scandalo*, *puzzare come la capra*, a také v hodnocení vůbec – *ha il profumo della vittoria*, *un dipinto di profumo raffaellesco*.

Dalšími cílovými doménami jsou:

mimosmyslové vnímání - tušení a intuice - *fiutare un imbroglio, odorare un buon affare, annusare il pericolo, ha naso per gli affari, a naso*;

mezilidské vztahy - *mettere il naso infaccende altrui, prendere per il naso, puzza sotto il naso, toccare il naso a qc., fiutare i fatti altrui*;

morálka – *il fetidume*;

emoce – *fare q.c. tappandosi il naso, restare con tanto di naso*.

Ani v cílových oblastech přenesených významů ze zdrojové oblasti čich jsem mezi češtinou a italštinou neshledala žádný zásadní rozdíl.

2.4 CHUŤ – IL GUSTO

Chuť je smysl, který umožňuje prostřednictvím chuťových papil na jazyku (a částečně též na měkkém patře, což zúročuje italština v období našeho *mít chlupatý jazyk - avere il palato fine*) registrovat a rozeznávat chuť. Paleta chutí a příchutí potravy je výsledkem kombinace čtyř základních chutí (slaná, kyselá, sladká, hořká) a čichových vjemů, takže často dochází při oslabeném čichu např. rýmou ke změně vnímané chuti jídla.

Nedávno vědecky potvrzená existence páté chuti – umami (japonsky lahodně delikatesní, je dosahována vjemem sodné soli kyseliny glutamové, uvolňuje se štěpením bílkovin) se ještě ve frazeologii české ani italské neprojevila.

Vady chuťového orgánu: ageuzie, it. ageusia - ztráta schopnosti vnímat chuťové podněty (od řeckého geusis – gusto), cacofagia (patologie, která se projevuje tendencí zaměňovat libé a nelibé chutě).

Základní výrazy:

chuť	il gusto
jazyk	la lingua
chutnat (zjišťovat, rozlišovat chuť) ochutnávat	gustare = distinguere il sapore di q.c. mediante il senso di gusto
ochutnávat, vnímat chuť	degustare = sentire il sapore
pochutnávat si, vychutnávat	assaporare = gustare cibi con piacere: <i>gustare un gelato, gustarsi una buona pizza</i>
ochutnat, okusit, zkusit	assaggiare, saggiare, provare il sapore di un cibo
chuť (něčeho)	il sapore
chutné	gustoso = gradevole al gusto

U chuti můžeme rozlišit dílčí zdrojové domény – chuť, vnímání chuti, orgán s chuťovými receptory a chuť ve smyslu odhodlání k nějaké činnosti.

Obrazné významy:

il gusto	
zalíbení, uspokojení: <i>smát se s chutí, přicházet něčemu na chuť</i>	piacere, soddisfazione: <i>ridere di gusto, prendere gusto a q.c.</i>
touha, choutky, rozmar, sklon k	inclinazione, voglia, modo soggettivo di sentire, apprezzare, giudicare le cose: <i>hanno il gusto della caccia, è questione di gusti, sui gusti non si discute</i>
vkus	sensibilità a ciò che è bello: <i>educare il gusto, avere il gusto della musica</i>
styl, manýra	complesso delle tendenze estetiche che caratterizzano il modo di giudicare e di esprimersi di un'epoca, di una scuola: <i>è un'opera di gusto barocco, è il gusto di Parigi</i>

gustare	
vychutnat, ocenit	apprezzare: <i>ho gustato quel libro dalla prima pagina all'ultima</i>
líbit se	v. intr. piacere, garbare: <i>il loro comportamento non mi gusta</i>
il sapore	
charakteristika chování, myšlení, vyjadřování, která prozrazuje určitý stav duše – tedy tón, nádech	particolare modo di esprimere ciò che si sente o si pensa: <i>parole di sapore amaro / aspro, una novella di sapore romantico / storia dal sapore autobiografico</i>
údernost vyjádření, elán (české bez š'avy)	vivacità, colore: <i>un racconto senza sapore, una battuta priva di sapore</i>
assaporare	
vychutnávat	gustare una sensazione gradevole: <i>assaporare il piacere della vittoria, assaporare la brezza della sera, assaporare le gioie della vita</i>
assaggiare	
zakusit něčí pěsti, dostat pěstí	<i>assaggiare i pugni di qc.</i>
vyzkoušet (okusit) svou odolnost	<i>assaggiare la propria resistenza</i>
gustoso	
příjemné, vkusné, zábavné, pikantní	particolarmente gradevole, divertente o anche malizioso, piccante: <i>una commedia leggera ma gustosa, una gustosa descrizione delle loro vacanze</i>

Příklady obdobného chápaní chuťových vjemů ve frazeologii

peprný, vtipný, trefný	saporito
bez chuti, jalový, nejapný	insipido
sladká chuť moci / návratu	il dolce sapore del potere / del ritorno
chuť slávy	il sapore di gloria
nádech (příchut') provokace	il sapore di una provocazione
dobrá vkus, elegance, styl, kvalita	buon gusto
přijít něčemu na chuť	prendere gusto a q.c.
ztratit chuť hrát	perdere gusto nel giocare
znechutit (si)	disgustare (si)
dát komu pocítit chuť (moci, svobody, převahy, nadřazenosti)	far sentire il sapore di q.c. (della libertà)
vypít pohár hořkosti	bere l'amaro calice
být roztrpčený	aver l'amaro in corpo / in bocca
roztrpčít, dráždit	esacerbare
zatrpnout, zakysnout	farsi sangue amaro / acido
prolévat hořké slzy	versare lacrime amare
příběh dospěl k hořkému závěru	la vicenda ha avuto una conclusione amara
kyselý / trpký úsměv	un acido / acerbo sorriso
hořký osud, sladký život	l'amaro destino, la dolce vita
nasládlý	dolciastro
jak když med ukapává, úlisný, licoměrný	mellifluo

mít jedovatý jazyk	una linguaccia malefica
sladká / hořká vzpomínka	un dolce / amaro ricordo
sladké řečičky	i dolci frottole
pomsta je sladká	la vendetta è dolce
nedokázat strávit (potupu, urážku), nenávidět	non poter digerire

Jiné konstrukce

dopředu se na něco těšit	pregustare
já ti to osladím (osolím)	ti saprà d'aglio
nemastný neslaný, nahloupý	essere dolce di sale
má chlupatý jazyk	avere il palato fine
rozladit se, dostat zlost	guastarsi la digestione
sžít se zlostí, sužovat se	masticare amaro

Struktura zdrojové oblasti

Co se týče dílčí oblasti orgánů s chuťovými receptory, v české frazeologii je často využíván jazyk, zatímco v italské frazeologii se *lingua* nevyskytuje, našla jsem pouze použití *patra* - *avere il palato fine* (které zase nefiguruje v českých ustálených spojeních).

Zdá se také, že v italštině nelze identifikovat ani zdrojovou podoblast, kde *chut'* zastupuje *chtění*.

Konceptuální schéma „nádoba“ můžeme nalézt ve výrazu *avere amaro in corpo* a v slovesu *esacerbare*.

Cílové oblasti

Chuť hraje značnou roli především v obrazech hodnocení – *un racconto senza sapore, buon gusto, saporito, essere dolce di sale, il sapore di una provocazione, una novella di sapore romantico, un'opera di gusto barocco, avere il gusto della musica*. V italštině je *sapore* a *gusto* zavedeno jako charakteristický příznak při hodnocení uměleckých děl.

Také čeština měla pro estetické cítění výrazy *krasocit* a *krasochuť* (*Ottův slovník naučný*, 1999, s. 80), než je obrozenečtí jazykozpytci nahradili slovem přejatým z ruštiny – *vkus* (Rejžek, 2001, s. 715).

Další významnou cílovou oblastí jsou emoce a pocity – *aver l'amaro in corpo, la vendetta è dolce, masticare amaro, assaporare le gioie della vita, pregustare*.

Méně je zastoupena cílová oblast mezilidských vztahů – *ti saprà d'aglio, un acido / acerbo sorriso*, charakterizuje chování - *mellifluo, dolce, dolciastro*, přičemž dodává slovům v obou jazycích stejný významový odstín libosti resp. pokrytectví.

Podobně jako v češtině, také v italštině konotuje hořkost s rozčarováním, zklamáním či psychickým poraněním spíš oprávněným, zatímco kyselost naznačuje spíš nelibost nepřející, neoprávněnou.

Mezi cílovými oblastmi jsem nenašla projekci do oblasti poznání, morálky a intuice.

Nenašla jsem také obdobu českého *mít chuť do práce* a podobně, tj. chuť ve smyslu odhodlání do nějaké činnosti, což může souviset s faktem, že *chut'* je v češtině odvozena od *chtít*, které je řeckého původu (*χατέω* – horlivě žádám, toužím) (Machek, 1967, s.208), zatímco italské *gusto* je z řeckého *geusis* (chuť, příchut' - *Dizionario etimologico online*) - *prendere gusto a q.c.* je spíš nalézt zalíbení v něčem a hodnocení, nikoliv „chtění“.

Poznámka:

Jako nepřechodné sloveso si i nyní italské *vědět* - *sapere* ponechává význam *avere sapore* - např. *questo pane sa di sale, l'insalata sa troppo di aceto*, a také *sapere di poco* má význam *avere poco sapore*, ovšem obrazně se tím vyjadřuje také *aver poco valore*.

Jako nepřechodné sloveso má *sapere* dále význam *sembrare, dare una certa impressione*: *una cortesia che sa di falsità, un affare che sa di losco, mi sa=mi sembra, ho l'impressione, mi sa male = mi dispiace / mi sembra brutto / mal fatto, mi sa meglio = preferisco*, a tady můžeme cítit podobnost s českým *chutnat* ve smyslu *líbit se*.

2.5 HMAT – IL TATTO

Hmat zprostředkovává vjemy způsobené dotykem. Tím vznikne řada pocitů – vnímáme tlak (tedy tvar, měkkost či tuhost, vlhkost, strukturu objektu, chvění, pohyb), teplotu a případně bolest. Hmat je tedy termín, ve kterém se kombinuje několik pocitů, medicínsky přesněji se tento smysl nazývá „somatické smysly“.

Hmat a zrak jsou považovány za nejspolehlivější smysly poznání. Pouze tyto dva smysly nám umožňují lokalizovat objekty v prostoru (sluchem identifikujeme jen směr).

Jak je hmatový počitek výrazný a výmluvný můžeme vidět především v části 3. (synestézie), kde jsou porovnány přívlastky, charakterizující vjemy z různých smyslových orgánů. Zrak, sluch, čich i chuť nejčastěji a ve značné míře přebírají přívlastky, které mají původ v hmatovém pocitu.

Mezi vady hmatu patří například dyshafie (narušení funkce hmatu) a parestézie (neobvyklé pocity v kůži, svalech, kostech – mravenčení).

Základní výrazy:

hmat	il tatto
kůže	la pelle
dotknout se, dotýkat se, dosáhnout	toccare - avvicinare la mano o un'altra parte del corpo, o anche un oggetto che si regge o manovra con la mano, a qc. o q.c. stabilendo un contatto
hmatat	palpare - toccare ripetutamente
hmatat	tastare - toccare più volte e leggermente
dotek	il tocco, il toccare, palpata, la toccata
srst	il pelo

U hmatu můžeme vyčlenit následující dílčí zdrojové domény: vlastní dotýkání, orgány hmatu, vlastnosti objektů, kterých se dotýkáme, překlenutí vzdálenosti a děje, způsobené dotykem.

Obrazné významy základních pojmů:

	il tatto
takt	accortezza, prudenza, riguardo nel trattare con gli altri
	toccare
dosáhnout, dospět k	giungere a: <i>toccare la meta / la maturità / la sessantina, toccare il fondo del degrado morale</i>
týkat se	riguardare: <i>è un'accusa che tocca tutti voi</i>
dotknout se	comportarsi in modo tale da colpire nell'animo, impressionando, offendendo qc.: <i>le vostre maldicenze non lo toccano, toccare il cuore</i>
namanout se, přihodit se	capitare, avvenire, accadere: <i>gli è toccata una fortuna insperata</i>

být nucen	essere obbligato: <i>gli toccò pagare i debiti</i>
chytil za správný konec (naladit na správnou strunu)	toccare il tasto giusto
chytil za nesprávný konec	toccare un tasto falso

Zásadní význam hmatového vjemu je zřejmý z etymologie sloves *chápat*, *capire*, *intendere* a *comprendere*.

V češtině i v italštině mají slova *pochopit*, *chápat*, *capire* (a latinské *capere*=*prendere*, *comprendere*) lexikální základ v kořeni *kap*, kde v latině *capulum* a v řečtině *kape* znamená držadlo, rukojeť, které do češtiny přešlo jako *chop* přičemž *ch* místo *k* znamená expresivní zesílení (Machek, 1967, s. 203, *Dizionario etimologico online*).

Také sloveso *intendere* - *cogliere il significato di q.c.*, *comprendere*, *capire* (fig. *volgere i sensi o la mente ad uno dato obietto*) má ve svém základu výraz související s uchopením - *tenere*, *tendere*, podobně jako sloveso *comprendere*.

Orgány hmatu ve frazeologii – ruka, povrch těla:

podat pomocnou ruku	dare una mano
přiložit ruku k dílu	mettere le mani su q.c.
zlaté ruce	mani d'oro
hmatatelný, zjevný, zřejmý	palpabile
mýt si ruce (dát od toho ruce pryč)	lavarsene le mani
čisté ruce	le mani pulite
zuby nehty (vší silou)	con le unghi e con i denti
dojít na pěsti (přejít ke rvačce)	venire alle mani
mít ostré lokty (jednat bez skrupulí)	a gomitate (<i>fare carriera a gomitate</i>)
mít hroší kůži, nemít takt	avere la pelle dura (di rinoceronte, di elefante)
poznat na vlastní kůži	conoscere sulla pelle
pocítit na vlastní kůži, mít trpkou zkušenost	partire sulla pelle
dát komu pocítit na vlastní kůži, krutě s někým jednat, uvádět do těžkostí	fare una pelle a qc.
jít někomu proti srsti, dráždit, provokovat	dare il contropelo
někoho si podat, pomlouvat	fare il pelo e contropelo

Vidíme, že obrazná vyjádření vycházejí ze stejné interpretace hmatových orgánů, v italštině můžeme také některá vyjádření, která nepoužíváme v češtině (samozřejmě platí i naopak, ale čeština není předmětem tohoto pojednání):

ututlat, pomoci zahladit	dare una mano di bianco
--------------------------	-------------------------

Kůže v italštině někdy zastupuje i život (v češtině se ovšem také vyskytuje ve frazému *jde o kůži*) či instinkt:

mít čeho dost na celý život (po krk, plné zuby)	averne una pella
přátelé na život a na smrt	amici per la pelle
vzít komu život, zabít	fare la pelle
záležitost instinktu	questione di pelle
nejasné, vágní, těžko definovatelné	sotto pelle

Fakt, že má čeština i italština obdobnou rozšířenou či obraznou interpretaci vlastností předmětů, kterých se dotýkáme, se pokusím ilustrovat na výrazech *duro*, *molle*, *fragile duttile*:

duro, přídavné jméno – tvrdý, odolný proti tlaku a deformaci	
těžký jako útrpný, svízelný, nepříjemný, trpký: <i>svízelný život, trpká zkušenost, těžké časy</i>	che causa sofferenza, spiacevole, doloroso: <i>vita dura, una dura esperienza, tempi duri</i>
nesnadný, namáhavý: <i>nesnadný úkol, je to jedna z nejtěžších zkoušek</i>	difficile, impegnativo: <i>un compito duro, è uno degli esami più duri;</i> faticoso, pesante: <i>un lavoro duro;</i> difficile a comprendersi, oscuro: <i>un testo duro da capire</i>
únavný, těžký k chápání: <i>nesnadno pochopitelný text</i>	
ničemný, krutý: <i>člověk se srdcem z kamene</i>	malvagio, crudele: <i>persona dal cuore d.</i>
vzpurný, vzdorující: <i>brání se přesvědčení, pohnutí se, ustoupení</i>	restio: <i>duro a convincersi, a muoversi, a cedere</i>
natvrdlý: <i>má zpomalené chápání, slabomyslný, natvrdlý</i>	che tarda a capire: <i>duro di comprendonio, di mente, di testa</i>
hodně přísný, striktní: <i>přísná dieta, tvrdá disciplína</i>	molto rigoroso e severo, rigido: <i>una dura dieta, disciplina dura</i>
těžká, svízelná, trapná situace	situazione difficile e penosa: <i>adesso viene il duro</i>
duro, podstatné jméno, oggetto o superficie dura	
o osobách - sebejistý, odmítající příkazy: <i>ten policista nepřipouští námítky, dělat těžkosti</i>	persona che non accetta imposizioni, energica e sicura del fatto suo: <i>quel poliziotto è un d., fare il d.</i>
duro, příslovce	
úporně, namáhavě, pracně: <i>lopotit se</i>	intensamente, faticosamente: <i>lavorare duro</i>
hluboce: <i>hluboce (tvrdě) spát</i>	profondamente: <i>dormire duro</i>
molle – měkký na omak	
slabý, nevýrazný, mdlý: <i>být nevýrazné povahy, vést lhostejný život</i>	fiacco, debole: <i>carattere molle, condurre un'esistenza molle</i>
mírný, krotký	mite, dolce: <i>molli versi</i>
fragile - křehký	
slabá fyzická konstituce: <i>je to velmi neduživé dítě;</i> stonavý: <i>jeho churavé zdraví ho nutilo, aby se šetřil;</i> nervózní, snadno ztrácející sebekontrolu: <i>nervní</i>	di costituzione fisica debole, gracile: <i>è un bambino molto fragile;</i> cagionevole, delicato: <i>la sua fragile salute lo costringeva a riguardarsi molto;</i> <i>fragile di nervi,</i> di persona che perde facilmente il controllo, molto nervosa
kdo podléhá snadno pokušení, ovlivnitelný, slabý, vratký: <i>lidská povaha je vratká, slabá vůle</i>	che cede facilmente a vizi, tentazioni e sim., debole: <i>la natura umana è fragile, volontà fragile</i>
(o textu, námětu apod.) málo konzistentní: <i>bezpředmětná rozprava, nesmělé obvinění, nesmělý návrh</i> prchavý, pomíjivý: <i>pomíjivý cit, prchavá</i>	di tesi, argomento, ecc., che ha scarsa consistenza, tenue: <i>argomentazione, accusa, proposito fragile;</i> che ha scarsa durata, effimero: <i>fragile sentimento, speranza</i>
duttile – ohebný, poddajný (např. o kovu)	
povolný, poddajný, flexibilní: <i>povolná povaha</i>	arrendevole, malleabile, flessibile: <i>carattere duttile, che si adatta alle circostanze:</i>

přizpůsobivý: <i>přizpůsobivý postoj, přizpůsobivá osoba</i>	<i>atteggiamento duttile, persona duttile</i>
všestranný, učenlivý: <i>dùvtipný, učenlivá mysl</i>	che apprende facilmente, che si applica senza difficoltà in diversi campi di studio o attività: <i>ingegno, mente duttile</i>
solido	
pevné zdraví	salute solido

Našlo by se určitě i více příkladů, kdy některý hmatový počitek metaforizuje rozdílně, například v češtině mastný známe v přeneseném výrazu jako vysokou částku (*mastná pokuta*):

mastný	untuoso – che dimostra untuosità = fig. servilismo, ipocrisia
--------	---

Hmat ovšem slouží nejen k vnímání počitků kožních, ale také polohových, pohybových a k vyjádření manipulace s věcmi. Právě poukaz na tyto, aspekty stojí v základu nepřeborného množství výrazů, které používáme při hovoru o abstraktních tématech.

Tato oblast je ovšem tak rozsáhlá, že není možné ji postihnout na omezeném prostoru této práce. Pokusím se aspoň naznačit, jak se tyto další dílčí domény (překlenutí vzdálenosti a děje, způsobené dotykem) promítají i v italštině do oblasti vztahů mezi lidmi.

sblížit se: <i>M. a A. se velice sblížili</i>	avvicinarsi: <i>M. e A. si sono molto avvicinati</i>
léto se blíží, přiblížit se k řešení	<i>l'estate si avvicina, avvicinarsi a una soluzione</i>
sblížit se s nějakou teorií (souhlasit s ní)	accostarsi spiritualmente o intellettualmente: <i>avvicinarsi a una teoria</i>
kopie se blíží k originálu	<i>la copia si avvicina all'originale</i>
stáhnout se, držet se v pozadí	tenersi addietro, tenersi a distanza
navázat kontakt	contattare
vztah	il collegamento – <i>non c'è alcun collegamento tra i due avvenimenti</i>
pověsit si na krk	accollare
pozvednout se, vypracovat se	elevarsi: raggiungere più alti livelli economici: <i>elevarsi nella scala sociale</i> , innalzarsi moralmente, spiritualmente, ecc.; nobilitarsi
zbavit se tíhy na srdci	togliersi un peso dal cuore
závazek	l'accollo
dotěrný	appiccicoso
sáhnout si na život	attentare la propria vita
zčeřit hladinu, oživit	lanciare un sasso nello stagno
drtit	abbattere – (fig.) deprimere, demoralizzare: <i>l'insuccesso lo ha abbattuto profondamente</i>
šťourat	stoccare - (fig.) rivolgere a qc. una battuta pungente e sarcastica
šťoural, rýpal (šermíř)	lo stoccatore

Chvění a vibrace často metaforizují emoce:

třást se, chvět se	tremare per la paura / la rabbia / la dolcezza / la tensione
třást se, chvět se	trepidare per la paura / la speranza

Struktura zdrojové oblasti

Také smyslová zkušenost hmatu je různorodě strukturovaná a můžeme tedy rozlišit dílčí zdrojové domény, například: vlastní dotýkání, orgány hmatu, vlastnosti objektů, kterých se dotýkáme, překlenutí vzdálenosti a děje způsobené dotykem.

V některých případech se zdrojová oblast kombinuje se zdrojovou oblastí konceptuální metafory orientační (vzadu a vertikality) – *tenersi addietro, elevarsi nella scala sociale, toccare un fondo*, případně s konceptuálním schématem „spojení“ – *contattare, collegamento, dare una mano, togliersi un peso dal cuore*, nebo „cesta - cíl“ – *avvicinarsi a una soluzione, venire alle mani*.

Cílové oblasti

Cílové oblasti jsou ze všech dílčích zdrojových oblastí víceméně stejné. Hmatové počitky přispívají především ke konceptualizaci mezilidských vztahů – *dare una mano, amici per la pelle, fare il pelo e contrapelo, stoccare* a do oblasti hodnocení – *un lavoro duro, un carattere molle, volontà fragile, persona duttile, elevarsi*.

Jen ojediněle se promítá do oblasti poznání – *conoscere sulla pelle*, emocí – *averne una pelle, tremare per la rabbia, trepidare per la paura*, morálky – *le mani pulite* a intuice – *questione della pelle* (pro intuici bychom v češtině mohli nalézt somaticky motivovaný výraz *cítím to v kostech*).

Italština používá víc odkazů na *pelle* než čeština na kůži.

Cílové oblasti výrazů motivovaných hmatovými počitky jsou v češtině a italštině stejné.

2.6 BARVY

Působení barev na lidskou psychiku je z dosavadních poznatků nezpochybnitelné, i když není uspokojivě vysvětleno. Některé barvy mají účinek uklidňující (modrá, zelená), jiné (červená, oranžová) stimulující. Rozdílné použití barev v různých kulturách (např. bílá jako barva smutku u východních národů) souvisí s hodnotovým systémem dané civilizace, s její kulturou a historií.

A jak se barvy uplatňují ve frazeologii české a italské?

V italštině má barva - *il colore* - stejný kořen jako *celare* (tajit, skrývat - *Dizionario etimologico online*, protože věci skrývá – a s trochou nadsázky by tedy naše *vybarvit se* mohlo v italštině mít protějšek *odbarvit se*).

Slovesa *colorare* a *colorire* mají také další přenesené významy.

colorare	
barvit, natírat barvou	coprire, trattare con il colore: <i>colorare le pareti di una stanza</i>
maskovat, skrývat, kamuflovat	mascherare, camuffare: <i>colorare il proprio egoismo con l'avvedutezza</i> masquerarsi, camuffarsi: <i>la sua avarizia si colora di parsimonia</i>
colorire	
barvit, zastírat, přikrášlit, malovat	colorare: <i>colorire di blu</i> , mascherare: <i>colorire le proprie intenzioni disoneste</i> , dipingere: <i>colorire a tempera</i>
barvitě líčit	descrivere, narrare con vivezza: <i>colorire un'avventura</i>

Obdobné pojetí barev se projevuje při konceptualizaci pocitů a hodnocení:

vidět budoucnost černě (pesimista)	vedere (tutto) nero
dívat se růžovými brýlemi (optimista)	vedere rosa
vidět rudě (být velice rozhněvaný)	vedere (tutto) rosso
hrát všemi barvami, prozrazovat emoce	diventare (farsi) di tutti colori
růžová budoucnost	roseo futuro
předložit černé na bílém (potvrdit písemně)	mettere nero sul bianco
černá ovce	pecora nera
bílá muška - obdoba bílé vrány	mosca bianca
černá nálada (špatná)	essere di umore nero
vzteky, který hrne krev do hlavy	rosso di rabbia
ztrácí nad sebou kontrolu	rosso di collera
bílý strachem	bianco di paura
zelený zlostí / závistí	verde di rabbia / livore / invidia
neovládat se hněvem	verde dall'ira
záští / zlobou zčernal	nero dal rancore

černé svědomí	coscienza nera
černá kronika	cronaca nera
černý humor	umorismo nero
rdít se studem	arrossire di vergogna
deprese, „šedá nálada“	mi sento proprio grigio
(prezentovat něco) v chmurných barvách	a fosche tinte
chmurné (smutné) myšlenky	pensieri foschi
nevraživý, výhrůžný	viso / aspetto fosco, occhi foschi
zblednout silnou emocií (strachem)	impallidire per un'emozione violenta (per la paura)
mít zlaté srdce	avere un cuore d'oro
zlatá prostřednost	aurea mediocrità
černá kronika	cronaca nera
černý humor	umorismo nero

Barvy jsou v italštině bohatším zdrojem přenesených výrazů:

být důvěryhodný	avere colore
pomocí důkazů zdůvodnit podezření (nechat se vybarvit)	dare colore alla materia : giustificare con prove un sospetto
bez servítků, z mosta do prosta	dirne di tutti i colori
mít dobrodružný, pohnutý život	farne di tutti i colori
mít bohaté zkušenosti	vederne di tutti i colori
značně zdramatizované	a tinte forti
zmenšovat / zveličovat důležitost nějakého faktu	smorzare / calzare le tinte - attenuare / esagerare l'importanza di un fatto
velký strach, tréma	fifa blu
být vždy poslední, odkládat něco na poslední chvíli	essere la gallina nera
detektivka	giallo, agg. (libro, film)
právní případ s nesnadným řešením	giallo, s.m.
vysvětlit záhadu, vnést jasno (do případu)	chiarare il giallo
erotický film (porno)	a luci rosse
záhadná, řídká viděná věc	essere una lupa bianca
být zelený závistí, nevraživý	masticare verde
závist	il mostro dagli occhi verdi
zčistajasna, náhle	di punto in bianco
trpký úsměv, násilně se usmívat (od závisti)	ridere verde
být na mizině	essere / ritrovarsi / ridursi al verde
mladá léta, v rozkvětu	nel verde degli anni
ututlat, pomoci zahladit	dare una mano di bianco
být na mizině	essere al verde
dostat se do dluhů	essere in rosso

Cílové oblasti

Pro zdrojovou oblast barvy jsou nejvýznamnější cílovou oblastí emoce, např. – *rosso di collera*, *bianco di paura*, *nero del rancore*, *fifa blu*, *pensieri foschi*, v menší míře jsou zastoupeny cílové oblasti:

hodnocení *roseo / nero futuro, avere colore, aurea mediocrità, pecora nera, essere al verde*;

vztahy mezi lidmi - *dirne di tutti colori, dare una mano di bianco*;

morálka – *coscienza nera, colorire le proprie intenzioni disoneste*;

poznání – *dare colora alla materia, chiarire il giallo*.

Do oblasti intuice se barvy nepromítají – tj. pokud budeme chápat *vedere nero / rosa* jako duševní stav (pesimista, optimista) a ne jako tušení či poznání budoucnosti, nicméně v obou jazycích je význam tohoto ustáleného spojení stejný.

V češtině umíme jen *hrát všemi barvami*, zatímco italština tento zdroj využívá intenzivněji. Nemáme obdobu chápání barvy žluté jako symbolu záhady a neopisujeme strach jako modrý. Také výraz *essere al verde – být na mizině*, by se v češtině mohl snadno chápat jinak – např. *mít zelenou*, ovšem v češtině bychom našli *začínat na zelené louce* – začínat z ničeho.

Ve většině případů se však barvy se promítají do stejných cílových oblastí v obou jazycích, a to shodným způsobem.

3 METAFORICKÝ PŘENOS MEZI SMYSLY - SYNESTÉZIE

Z psychologického hlediska je synestézie jev, kdy percepce určitých stimulů je doprovázena představami vlastními jiné smyslové modalitě. Pravá neurologická synestézie (např. barevné vidění hudby nebo čísel) je nechtěná a vyskytuje se přibližně u 4% populace. V lingvistice se pod synestézií rozumí rétorická figura spočívající v asociaci dvou slov, z nichž každé se vztahuje k jiné smyslové sféře (sestavení charakteristiky vjemu z jednoho smyslu pomocí charakteristiky smyslu jiného - *studené paprsky, drsný hlas*). Je založena buď na současném zapojení více smyslů při vjemu (např. čich a chuť) nebo na emocionální podobnosti pocitů. Z jazykového hlediska jde vlastně o metafory, kde zdrojovou i cílovou oblastí jsou smysly.

Vybrala jsem běžně používaná slovní spojení a přívlastky kvůli přehlednosti sestavila do tabulek, ze kterých jsem vycházela při dalším zpracování, abych zjistila, která smyslová modalita se podílí nejvíce (resp. nejméně) na metaforizaci vjemů z ostatních smyslů.

Nebrala jsem do úvahy básnické figury např. *silenzio verde, urlo nero* či dětské expresivní *il sapore urlato*, ani přívlastky, na kterých se může podílet jak zrak, tak hmat, jako například: alto, basso, distorto, torto, sbieco, profondo, ampio, vuoto, vasto, spazioso, affronto, fisso, stretto, restringente, spezzato.

Jak hmat metaforizuje ostatní smysly:

zrak sguardo, aspetto, vista	sluch		čich odore, profumo, puzza	chuť sapore, gusto
	suono, tono, rumore, voce			
acuto	acuto	sottile	acuto	acuto
agghiacciante	agghiacciante	tagliante	ardente	ardente
ardente	caldo	tenace	consistente	consistente
arguto	carico	tenero	delicato	delicato
arrendevole	corposo	terroso	denso	duro
bollente	crudo	tremante	duro	fine
calda	delicato	untuoso	fine	frizzante
caloroso	distaccato	vellutato	fragile	granuloso
carico	duro		frizzante	grezzo
crudo	fermo		granuloso	grossolano
delicato	fino		grezzo	incisivo
duro	flessibile		grossolano	leggero
fermo	fragile		lacerante	morbido
fino	freddo		leggero	mordace
fragile	frizzante		morbido	mordente
freddo	granito, granitico		mordace	penetrante
frizzante	granuloso		mordente	pesante
grave	grasso		penetrante	piccante
grezzo	grave		pesante	pungente
grossolano	grezzo		piccante	raffinato
lacerante	grossolano		pungente	secco
metallico	incisivo		raffinato	sottile

molle	lacerante		secco	tagliente
morbido	leggero		sottile	tenace
ottuso	metallico		tagliente	tenero
penetrante	molle		tenace	vellutato
pesante	morbido		tenero	
pietoso	mordace		vellutato	
pungente	mordente			
raffinato	ottuso			
rigido	pastoso			
ruvido	penetrante			
soffice	pesante			
sommesso	pietoso			
sottile	pungente			
superficiale	raffinato			
tagliente	rozzo			
tenero	ruvido			
untuoso	secco, asciutto			
vellutato	soffice			
vitreo	soffuso			
	sommesso			
41	50		28	26

Jak metaforizuje zrak ostatní smysly:

sluch	čich	chut'	hmat
bianco	colorato	colorato	tocco luminoso *
brillante	trasparente	cromatico	
chiaro			
limpido			
multicolorato, colorato			
opaco			
oscuro			
spettacolare			
tenebroso			
trasparente			
10	2	2	1

* - tocco luminoso – používá se o pianistovi a také o někom, kdo pomůže v nesnázi

Jak metaforizuje sluch ostatní smysly:

zrak	čich	chut'	hmat
canzonatorio	armonico	armonico	
chiassone	provocante		
provocante			
sordo			
4	2	1	0

Jak metaforizuje čich ostatní smysly:

zrak	sluch	chuť	hmat
		fragrante	
		profumato	
0	0	2	0

Jak metaforizuje chuť ostatní smysly:

zrak	sluch	čich	hmat
acido, inacidato	amaro	acido	
amaro	aspro	amaro	
disgustoso	brusco	aspro	
dolce	disgustoso	brusco	
goloso	dolce, dolcissimo	disgustoso	
	dolciastro	dolce	
	mellifluo	sapido	
5	7	7	0

Přebírání přívlastků

zdrojová doména / cílová doména	zrak	sluch	čich	chuť	hmat	celkem nalezených výskytů	procentový podíl z celkového počtu výskytů, v jakém je cílová doména metaforizována
zrak	-	4	0	5	41	50	26,60
sluch	10	-	0	7	50	67	35,64
čich	2	2	-	7	28	39	20,74
chuť	2	1	2	-	26	31	16,49
hmat	1	0	0	0	-	1	0,53
celkem	15	7	2	19	145	188	-
procentový podíl z celkového počtu výskytů, jakým zdrojová doména metaforizuje	7,98	3,72	1,06	10,11	77,13	-	-

Z výše uvedených tabulek je vidět, že vjemy všech smyslových orgánů mohou být metaforizovány vjemy z jiných orgánů a naopak, že každý ze smyslových orgánů může metaforizovat alespoň jeden jiný smyslový vjem.

Vezmeme-li tedy do úvahy všechny zjištěné metaforizační přívlastky (bylo jich celkem 188) a porovnáme-li, jak se jednotlivé smysly podílejí na jejich předávání a přejímání, můžeme je seřadit následovně:

pořadí	1.	2.	3.	4.	5.
zdrojová oblast pro všechny ostatní smysly	hmat 77,1%	chuť 10,1%	zrak 8,0%	sluch 3,7%	čich 1,1%
cílová oblast od všech ostatních smyslů	sluch 35,6%	zrak 26,6%	čich 20,7%	chuť 16,5%	hmat 0,5%

Jednoznačně nejtědřejším metaforizačním „dárce“, tedy nejlepší zdrojovou doménou, je hmat, který se podílí na metaforizaci všech ostatních smyslů a to 77,1%, zatímco čich je zdrojovou doménou málo významnou – a navíc, podílí se pouze na metaforizaci chuti. Největším příjemcem (tedy cílovou doménou) je sluch, zatímco hmat je příjemcem málo ochotným, našla jsem jen jeden singulární případ. Chuť a čich jsou metaforizovány všemi ostatními smysly, na metaforizaci zraku a sluchu (a hmatu) se vůbec nepodílí čich.

Zjištěné souvislosti se zdají být důkazem toho, že hmatový počitek je počitekem s největší výpovědní hodnotou.

Podobná analýza provedená na českém jazykovém materiálu by mohla vypadat následovně (ani zde jsem nebrala do úvahy přívlastky, ve kterých se kombinuje vjem zrakový a hmatový, jako například: vysoký, hluboký, křivý, kosý, plný, prázdný, úzký, zlomený, přímý):

Jak hmat metaforizuje ostatní smysly:

zrak (pohled, vidění)	sluch (zvuk, tón, hlas)	čich (vůně, pach)	chuť
bodavý	bodavý	drsná	drsná
bolestný	bolestný	hebká	hebká
břítý	břítý	hrubá	hrubá
drásavý	drásavý	jemná	jemná
drsný	drsný	kovová	kovová
drtivý	hebký	křehká	lepkavá
horoucí	hladký	lehká	oblá
hrubý	horoucí	lepkavá	ostrá
hřejivý	hrubý	oblá	pálivá
chladný	hřejivý	ostrá	pichlavá
jemný	chladný	palčivá	pronikavá
kamenný	jemný	pálivá	řízná
kousavý	kousavý	pichlavá	sametová
ledový	křehký	pronikavá	suchá
měkký	ledový	sametová	štiplavá
mrazivý	lehký	suchá	těžká
neotřelý	měkký	surová	tvrdá
ocelový	mrazivý	štiplavá	vláčná
ostrý	nadutý	těžká	vybroušená
otřesený	ostrý		
palčivý	otřesený		

pevný	palčivý		
pichlavý	pastózní		
poddajný	poddajný		
povrchní	pronikavý		
pronikavý	rozechvělý		
rozechvělý	řízný		
řízný	sametový		
sametový	studený		
skelný	suchý		
spalující	surový		
studený	štiplavý		
štiplavý	teplý		
teplý	těžký		
těžký	trhavý		
tupý	tupý		
tvrdý	třepotavý		
uštěpačný	úsečný		
vláčný	uštěpačný		
vlahý	vibrující		
vroucí	vláčný		
zdrčený	vroucí		
ztrhaný	vřelý		
žhavý	zdrčený		
	zrnitý		
44	45	19	19

Jak zrak metaforizuje ostatní smysly:

sluch	čich	chuť	hmat
barevný, zbarvený	jiskřivá	jiskřivá	jiskřivý
brilantní	průzračná	pestrá	
čirý			
jasný			
jiskřivý			
průzračný			
pestrý			
temný			
třpytivý			
zářivý			
zastřený			
11	2	2	1

Jak sluch metaforizuje ostatní smysly:

zrak	čich	chuť	hmat
křiklavý	harmonická	harmonická	
výsměšný	vyzývavá		
vyzývavý			
3	2	2	0

Jak čich metaforizuje ostatní smysly:

zrak	sluch	chuť	hmat
		aromatická	
0	0	1	0

Jak chuť metaforizuje ostatní smysly:

zrak	sluch	čich	hmat
hladový	hořký	hořká	
hořký	lahodný	kyselá	
kyselý	medový	lahodná	
medový	nasládlý	nasládlá	
mlsný	sladký	nechutná	
sladký	trpký, zatrpklý	sladká	
sžravý	znehucený	trpká	
trpký, zatrpklý			
znehucený			
10	7	7	0

Výsledná tabulka:

zdrojová doména cílová doména	zrak	sluch	čich	chuť	hmat	celkem	procentový podíl z celkového počtu výskytů, v jakém je cílová doména metaforizována
zrak	-	3	0	10	44	57	32,76
sluch	11	-	0	7	45	63	36,21
čich	2	2	-	7	19	30	17,24
chuť	2	1	1	-	19	23	13,22
hmat	1	0	0	0	-	1	0,57
celkem	16	6	1	24	127	174	-
procentový podíl z celkového počtu výskytů, jakým zdrojová doména metaforizuje	9,20	3,45	0,57	13,79	72,99	-	-

Pořadí smyslů, v jakém se podílejí na metaforizaci ostatních smyslů a naopak, jak jsou metaforizovány, tedy v češtině vypadá zhruba takto:

pořadí	1.	2.	3.	4.	5.
zdrojová oblast pro všechny ostatní smysly	hmat 73%	chuť 13,8%	zrak 9,2%	sluch 3,5%	čich 0,6%
cílová oblast od všech ostatních smyslů	sluch 36,2%	zrak 32,8%	čich 17,2%	chuť 13,2%	hmat 0,6 %

Pro názornější porovnání italské a české části této analýzy shrnu výsledky do další tabulky:

pořadí		1.	2.	3.	4.	5.
zdrojová oblast pro všechny ostatní smysly [%]	italština	hmat 77,1	chuť 10,1	zrak 8,0	sluch 3,7	čich 1,1
	čeština	73,0	13,6	9,2	3,5	0,6
cílová oblast od všech ostatních smyslů [%]	italština	sluch 35,6	zrak 26,6	čich 20,7	chuť 16,5	hmat 0,5
	čeština	36,2	32,8	17,2	13,2	0,6

Zde uvedené soubory metaforizačních přívlastků jsou sice výsledkem snahy postihnout co nejvíce přívlastků, ale nemohou být považovány za zcela vyčerpávající. Na souboru italských přívlastků se navíc může projevat omezená znalost italštiny. Z jednotlivých rozdílů v procentovém zastoupení tedy nelze dělat jednoznačné soudy, nicméně určité závěry snad vyvodit lze.

Hlavním výsledkem je zjištění, že dominantním zdrojem pro metaforizaci všech ostatních smyslů je v obou jazycích hmat a nejvíce metaforizovaným smyslem je sluch. Na metaforizaci se málo podílí sluch a nejméně čich, který metaforizuje jen chuť. Důvodem pro to, že čich tak málo metaforizuje, může být v obou jazycích velmi malý počet speciálních názvů vůní či zápachů, které se spíš opisují podle původce.

Také pořadí četnosti, v jakém se smysly podílejí na metaforizaci, je stejné.

4 POCITY A EMOCE JAKO CÍLOVÁ DOMÉNA KONCEPTUÁLNÍ METAFORY

Také o abstraktních tématech jako jsou pocity a emoce mluvíme slovy, která mají ve svém významovém základu nějaký poukaz k tělesné zkušenosti, tedy jazykem, který má metaforický charakter. Odráží se v něm jednak poznání, jak se v emocionálním stavu lidské tělo chová (jak je viděno zvenku i jak se cítí uvnitř), jednak kulturní a sociální faktory, které emocionální zážitky ovlivňují a usměrňují. Mohl by se zde tedy objevit rozdíl mezi kulturou a konceptualizací emoce v jazyce. Téma metaforizace emocí je velice obsáhlé a zasloužilo by si samostatnou studii, zde se omezíme jen na příklady některých jednoduchých schémat, se kterými se nejčastěji setkáváme.

Základní emoce jsou doprovázeny charakteristickými příznaky, které se zdají být stejné ve všech kulturách. V kapitole o barvách už bylo zmíněno, jak změna barvy obličeje prozrazuje fyzický stav těla - např. blednutím a modráním se projevuje zpomalení srdeční činnosti, rudnutím zase zrychlení srdeční činnosti a vysoký tlak, což jsou doprovodné znaky emocí, podobně jako „somatický“ třas.

Velký úspěch slavila Lakoffova analýza pojmu „Anger/Hněv“ (Lakoff, 2006, s. 367), ve které konceptualizoval hněv jako horkou kapalinu v uzavřené nádobě s možností výbuchu, a demonstroval na ní základní teze kognitivismu - provázanost jazyka a mysli, tělesné základy našeho pojmového systému a konceptuální metaforu jako podstatný rys přístupu k chápání světa. Tyto metafory vycházejí z obecného metonymického principu, že fyziologické příznaky emocí zastupují samotné emoce.

Za předpokladu, že nerozlišíme detaily, kterými se jednotlivé emoce liší, což se může projevit v četnosti používání v hovorovém jazyce, pokusíme se aplikovat analogicky strukturovanou metaforu povšechně na emoce: *emoce je zahřívající se tekutina v nádobě*.

Podíváme se nejdříve, jak lze jednotlivé složky takto strukturované metafory aplikovat v češtině i italštině:

a) nádoba, tělo = nádoba pro emoce

pieno	
chvástavý, nadutý	pieno di sé
být plný, zaplavený, naplněný, proniknutý	pieno di vita, di gioia, di brio, d'affetto, d'amore, di speranza, di pregiudizi, di buone intenzioni, di ammirazione, di risentimento, di vizi, di difetti, di rabbia, d'invidia, di gentilezza, di felicità
mít duši plnou smutku / nostalgie	avere animo pieno di tristezza, di nostalgia
mít srdce plné zloby, závisti, laskavosti, štěstí	cuore pieno di rabbia, d'invidia, di gentilezza, di felicità
mít hlavu plnou ideí	avere la testa piena di idee

b) zahřívání a var tekutiny v nádobě je příznakem zvyšující se intenzity emoce

scaldarsi (exicitarsi, appassionarsi)	
rozzlobit se, rozvášnit se: <i>rozpálit se v diskusi</i>	irritarsi, appassionarsi: <i>scaldarsi nel discutere</i>
accalorarsi	
dohřát se, rozvášnit se, vzplanout	appassionarsi, infiammarsi, scaldarsi
bolire	
mít horkou krev	avere il sangue che bolle
nechat někoho vařit se ve vlastní šťávě	lasciar bolire qc. nel suo brodo
být ve varu zlostí, vztekem	bollire d'ira / di rabbia
vřít závistí, záští	bollire per invidia, per odio

c) zahřívání lze zbrzdit snížením nebo přímo zamezením přívodu tepla a stejným způsobem lze v tomto stadiu emoci utlumit, nebo je možné tlakem držet na nádobě pokličku, a podobně lze chápat i potlačení emoce:

raffreddare	
zchladit vášně, nadšení, lásku	raffreddare la passione, l'entusiasmo, l'amore
soffocare	
udusit vášně, hněv, opovržení, slzy, svobodu	soffocare la passione, l'ira, lo sdegno, le lacrime, la libertà
reprimere	
potlačit hněv, opovržení, násilí, smích, vztek	reprimere l'ira, lo sdegno, la violenza, il riso, la rabbia
trattenere	
zadržet (potlačit) smích, hněv, zlost, pláč, slzy	trattenere il riso, l'ira, la collera, il pianto, le lacrime

d) pokud se přívod tepla neztlumí, nádoba plná vroucí kapaliny se začne třást, stejně se začne třást emocí naplněný člověk:

tremare, trepidare	
třást se vzteky, strachem	tremare / trepidare per la rabbia, per la paura, per la dolcezza, per la speranza

e) vzrůstající teplota kapaliny působí v nádobě přetlak a nádoba začne praskat, stejně tak intenzivní emocí přeplněný člověk:

crepare	
pukat smíchem, zlostí, závistí	crepare della risa, dal ridere, di rabbia, d'invidia
zmírat (pukat) bolestí, touhou, strachem, námahou, opovržením	crepare di dolore, di voglia, di paura, di fatica, di sdegno
scoppiare	
propuknout v pláč, v slzy, ve vzlykání, chrlit nadávky	scoppiare in pianto, in lacrime, in singhiazzi, in invettive
propuknout v smích, v pláč	scoppiare a ridere, a piangere
pukat zlostí, závistí, smíchem	scoppiare dalla rabbia, dall'invidia, dal ridere
překypovat (kypět) zdravím	scoppiare / crepare di salute

vyletět z kůže, být bez sebe, vyvedený z rovnováhy	essere fuori di sé
--	--------------------

Strukturní aspekty těchto metafor se skládají z korespondencí mezi zdrojovou a cílovou doménou. Tyto korespondence lze rozdělit do dvou typů: ontologické korespondence (mezi odpovídajícími prvky ve zdrojové a cílové doméně) a epistemologické korespondence (mezi vědomostmi o zdrojové doméně a odpovídajícími vědomostmi o doméně cílové). Tyto korespondence mezi doménou horká tekutina a emoce můžeme schematizovat následovně (Lakoff, 2006, s. 363):

Zdrojová doména: zvýšená teplota v nádobě, cílová doména: emoce

Ontologické korespondence:

- nádoba je tělo
- zvýšená teplota tekutiny v nádobě indikuje přítomnost emoce
- teplota nádoby je tělesná teplota
- tlak v nádobě je vnitřní tlak těla
- bublání a třesení kapaliny v nádobě je třas těla
- bod pevnosti nádoby je mezním bodem škály emoce
- výbuch, porušení celistvosti nádoby je ztrátou sebeovládání
- chlad a klid tekutiny je absencí emoce.

Epistemologické korespondence:

Zdrojová doména: Příznakem nadměrně vysoké teploty kapaliny je vysoká teplota nádoby, třesení a tlak na stěny nádoby.

Cílová doména: Příznakem intenzivní emoce je zvýšená tělesná teplota, třas a vnitřní tlak.

Zdrojová doména: Když zahřívání přesáhne určitou hodnotu, tlak roste až k bodu, kdy nádoba vybuchne.

Cílová doména: Když emoce přesáhne určitou mez, tlak narůstá až do bodu, kdy člověk ztratí sebeovládání.

Zdrojová doména: Výbuch poškodí nádobu a je nebezpečný pro kolemstojící.

Cílová doména: Ztráta sebeovládání je škodlivá pro emoci přeplněného člověka a je nebezpečná i pro ostatní lidi.

Zdrojová doména: Výbuchu je možné předejít použitím dostatečné síly a energie k udržení tekutiny uvnitř nádoby.

Cílová doména: Ztrátě sebeovládání je možné předejít použitím dostatečné síly a energie na udržení emoce uvnitř sebe.

Ovšemže ne všechny emoce, uvedené v jednotlivých krocích jako příměry aplikovatelné v určité fázi tohoto procesu, lze metaforizovat celou posloupností. Například na lásku, smích, slzy, pláč nepoužíváme ani příměr *vařit - bollire* ani v češtině ani v italštině.

Pro jednotlivé složky metafory *emoce je zvýšená teplota* (Lakoff, 2006, s. 375) můžeme v češtině a v italštině nalézt tyto příklady:

zdrojová doména: oheň, žár; cílová doména: emoce

fiamma	
intenzivní, palčivý / vroucí cit, zápal, vášně: <i>vášně lásky, zápal pro víru, pro svobodu</i>	sentimento intenso e ardente, ardore, passione: <i>la fiamma dell'amore, della fede, della libertà</i>

zrudnout (planout) emocí, touhou (nebo horečkou)	<i>sentirsi salire fiamme al viso</i> – arrossire per emozione, ansietà (o la febbre)
nutrire = alimentare il fuoco	
živit, přiživovat	nutrire odio, una speranza, amore
bruciare	
hořet láskou / touhou / radostí	bruciare di amore / di desiderio / di gioia
ardere	
hořet, žhnout	ardere di invidia, di passione, di desiderio
struggersi	
sžít se závistí, láskou, utkvělou myšlenkou (starostí) (od žáru)	struggersi d'invidia, d'amore, da pensiero ossessivo

Ontologické korespondence:

Oheň je emoce.

To co hoří je člověk naplněný emocí.

Příkládání do ohně je přiživování emoce.

Intenzita ohně je intenzitou emoce.

Fyzické poškození hořící věci je mentální újma hrozící člověku zachvácenému emocí.

Epistemologické korespondence:

Zdrojová doména: oheň je nebezpečný a může ničit.

Cílová doména: Člověk naplněný emocí se může zničit.

Příkladem ontologické metafory, kdy emoce je chápána jako nezávislá entita, která dokáže člověka uchvátit jako „pasivní“ objekt:

prendere, preso	
být zachvácen, uchvácen	preso da manie, dalla rabbia, d'ira, dalla gelosia, preso da soggezione (ostychem), preso da paura, preso da rabbia, preso da grande stupore, dall'amore

Z předložených příkladů je vidět, že běžné emoce jsou v italštině i v češtině konceptualizovány úplně stejně.

Zajímavým rysem těchto metaforických struktur je, že se zcela stejným způsobem podílejí na konceptualizaci emocí kladných i záporných, a že tedy v sobě nemají implicitně zabudovaný aspekt hodnocení (s jakým se setkáváme třeba ve vertikalitě).

5 ILUSTRACE - FRAZEOLOGICKÉ VÝRAZY MOTIVOVANÉ SMYSLY A METAFORIZACE EMOCÍ V ROMÁNU BARON NA STROMĚ

Vděčným zdrojem zjišťování relevantních konotací je literatura. Pro ilustraci používání frazeologických výrazů, které jako zdrojovou oblast metaforických vyjádření berou smysly a výrazy, jejichž cílovou oblastí jsou pocity a emoce, jsem vybrala román Itala Calvina *Il barone rampante* (napsáno 10.12. 1956 – 26.2. 1957). Calvina jsem zvolila jednak proto, že ho můžeme považovat za jednoho z nejznámějších italských autorů druhé poloviny 20. století u nás a *Baron na stromě* (v knize *Naší předkové*, 1970, román *Baron na stromě* přeložil Vladimír Mikeš r. 1962) je zde zase jeho nejznámější román. Kromě toho Calvino, byť píše o smyšlených výstředních tématech, nepoužívá neotřelých rétorických figur, ale vyjadřuje se střízlivým jazykem. Původním záměrem bylo nalézt synestetické výrazy, porovnat s českým překladem a vyhodnotit jejich četnost, propojení mezi smysly a porovnat se závěry obecných úvah. Ukázalo se, že takových výrazů je v textu velmi málo, takže by nemohly být podkladem pro podobnou analýzu. Snažila jsem se tedy vyhledat slovní spojení, která se nějakým způsobem vztahují k smyslovým vjemům, pocitům a emocím, a uvádím také příslušný překlad v knize. Neodolala jsem také uvést výrazy, ve kterých překladatel Vladimír Mikeš uplatňuje v češtině běžné frazémy, zatímco v italštině obrazné vyjádření není.

Výrazy, vztahující se k zrakovým vjemům

a occhi fissi nel vuoto	oči upřené do prázdna
guardava nel vuoto	hleděl do prázdna
occhi stranulati	oči vytřeštěné
una luce d'iniziazione	papršlek zasvěcení
lo sguardo fisso nel vuoto come una gallina	s pohledem upřeným do prázdna jako slepice
a occhi socchiusi	oči přivírala
e dà un'occhiata di sbieco	úkosem pohlédla
guardava a occhi tondi	civěl vykulenýma očima
gli occhi fissi in avanti	oči upřené vpřed
occhio smarrito	roztěkanýma očima
sguardava C. con due occhi tondi e smarriti	měřil C. kulatýma a zmatenýma očima
uno sguardo contrariato	mrzutý pohled
a occhi strabuzzati	třeště oči
aguzzava occhi	napínal oči
l'occhio acuto	bystré oko
gli occhi di ghiaccio	oči z ledu
un'occhiata da incenerirlo	spaloval ho očima
sguardo come la punta d'una spada	pohledy jak špička meče
occhi fiammeggianti	planoucí oči
e guardava a bocca aperta	a civěl s pusou dokořán
nero quadro di corruzione	černý obraz zkázy
si rivelava un traditore	vybarvil se z něj zrádce

scappando alla cieca	horempádem
un ombra di codaria	stín zbabělosti
un velo di malinconia	šlojř trdomyslnosti
che a una prima occhiata parvero	jež se všechny na první pohled zdály
chiudevano un occhio per non trovarci nulla da ridire	zavírali oči, aby na tom nic špatného neviděli
fu provvidenziale	ukázalo se být prozíravé
sorriso radioso	zářivý úsměv
andavano <i>alla cieca</i> giù a rotta di collo	běželi dolů <i>jako splašení</i> , div vaz nezlomili

Výrazy vztahující se k sluchovým vjemům

con la sua vocetta stridula	svým pisklavým hláskem
tese l'orecchio	nastražil ucho
gran silenzio	hluboké ticho
acuta voce	pichlavý hlas
disse, agro	řekl štiplavě
gridi acuti	pronikavé skřeky
vociacce infuriante	vzteklé skřehotavé hlasy
voci smorzate	tlumené hlasy
agro sottovoce	polohlasem chraplavými úštěpky
tese l'orecchio e arrossì	sluch napjal a ruměncem jej polil
ascoltava tutt'orecchi	napínal uši
che le giungessero all'orecchio	že by se jí k sluchu doneslo
rotti urlì	vzteklé skřeky
gli diede retta	popřál mu sluchu
cambiò tono	změnil tón
straziante suono	trýznivé frflání
la voce adirata, gli accenti ondosi d'un diverbio	rozhněvaný hlas, sílící a slábnoucí vlna hádky
a orecchio teso	s nastraženým uchem a
si turava le orecchie	uši si zacpával
ronzio più basso	bzukot hlubší
a orecchi spalancati	s ušima nastraženýma
aguzzava orecchi	napínal uši
porgeva orecchio	sluchu popřával
cupo suono	temný zvuk
tapparsi le orecchie	zacpati si uši
tendevano l'orecchio	napínali sluch
cambiò tono	změnil tón
che aveva fama	o kterém se šušovalo
mettere a tacere	ututlat
mettere pulci nell'orecchio	nasazovat brouky do hlavy
corse voce in città	zvěst se do města donesla
presto cominciò a correre voce	záhy se rozneslo
una ringhiosa scontentezza	vřčivá nespokojenost
mai stanchi d'ascoltare	byli stále při chuti poslouchati
un canto dapprima rotto, discordante,...poi	zpěv nejprve roztříštěný, rozladěný,...

le voci s'intonerano	pak se hlasy sladily
un fischio maligno di dileggio	potměšilý, posměšný hvízdot

Kombinace zrakového a sluchového vjemu:

devono essere mute e oscure	mlčením a tmou zahaleno být musí
dei cavalieri sciocchi non si sentiva più alcun segno	po hloupých jezdcích nebylo již vidu ani slechu
era come non lo vedesse né sentisse	jako by ho neviděla neslyšela
sembravano non dar più segno di vita	jako by už po nich nebylo vidu ani slechu

Výrazy související s čichem

profumo fresco di foglie	svěží vůně listů
naso in su	nos zdvíhala
non cacciasse il naso	nestrkal nos
ficcanasare negli affari altrui	strkat nos do cizích záležitostí
lei torse il naso	nos ohrnula
C. fiutò il pericolo	C. nebezpečí vytušil
a naso di su, con aria di dispetto annoiato e sussiegoso	s nosem zdviženým, dávajíc najevo znužené a důstojné opovržení

Výrazy související s chutí

cibi dai sapori raccapriccianti	krmě chutnající příšerně
s'era fatta dolce	zněžněla
senza V. la vita non gli prendeva più sapore	bez V. je život jako bez chuti
quando ancora della vita non conosci sapore	když doposud nevíš, jak život chutná
era d'oro e miele	byla samý med a mandle

Výrazy související s hmatem

star nel morbido	být jako v bavlnce
un'idea angusta	názor omezený
ricordo di calore	teplá vzpomínka
rammolito	měkkotina

Konceptualizace pocitů a emocí

verde dalla bile	zelená vztekem
piena d'ansia	úzkostlivě
tutte queste cose lo riempierono di dispetto, vergogna e gelosia	tohle všechno dohromady jej rozhořčením, studem a žárlivostí naplnilo
pieno d'amarozze e manie	pln hořkosti a představ utkvělých
scappava via pieno di vergogna	pln studu prchal
lo riempiva di disgusto	nechuť v něm probouzelo
le esplosioni di gioia incontenibile	výbuchy nepotlačitelné radosti
scoppiò in una risata	propukla v smích

scoppiarono a ridere	vyprskli smíchem
e giù risate	vybuchovali smíchy
soffocavano le risa	tutlali smích
a lui prese un ripicco d'orgoglio	pejcha jej popíchla
ora lo provocho	teď ho popíchnu
preso dalle sue furie	posedlý vztekem
gli era presa quella smania di chi	zmocnila se jí vášeň toho, kdo
lo prese la speranza	vzklíčila v něm naděje
l'esser preso in giro	být dobírán
prendere in giro	dobírat si
infiammato di speranza	nadějí rozněcován
avvampava d'umilizione	zrudl pokořením
la smania che lo mueveva, se pur sempre indeterminata, si fece più acuta	posedlost, která se jej zmocňovala, třebaže se dosud nevybarvila, mnohem citelněji jej bodala
ebbero un moto di raccapriccio	hrůza jimi zalomcovala
ebbe un tale soprassalto di rabbia	tak jím vztek zalomcoval
C. ebbe uno scatto proprio da geloso provocato al litigio	C. vskutku hnula žárlivost a k hádce jej popouzela
tutto s'ingorgo e diruppe in un pianto feroce, pieno d'urlo	všechno se vzedmulo a v divoký pláč propuklo, plný skučení a skřeků
spfondava in una nube di vergogna	hanbou se propadával
d'esserne straziata	propadla z toho v zoufalství
tremante di paura	zachvěl se strachem
stavano sbigottiti	třásli se strachy
restarci male	nemile se dotknout
ne restava deluso	zatrpkl z toho
che stava a cuore	co leželo na srdci všem
C. mancò il cuore di gravarlo	C. neměl to srdce drásat ho
col cuore stretto in gola	se srdcem v hrdle sevřeným
il batticuore di gioia	radostná tíseň
il batticuore di paura	tíseň úzkostná
covare un rancore spietato	chovat nelítostnou zášť
una disposizione già da tempo latente nel suo anima lo andava come struggendo	sklon již drahnou dobu v jeho duši utajený v něm vzplanul, jako by jej zničití chtěl
si trovò a mal partito	v úzkých se ocitl
per togliere dalla testa questa paura	abych ji strachu zbavil
la paura si tramutava in un atteggiamento dubbioso e apartamente derisorio	strach se v pokrčení ramen mění a v nezastřený posměch
d'imprevidente avidità	neprozíravě chtivé
urlava di dolore	skučel bolestí
diede un gridolino di raccapriccio	hrůzou vyjekl
le disperazioni elamorose	hlučné zoufalství
toccato da un fondo di lusinga	v hloubi duše polichocen
brutte sorprese	krutá překvapení
erano a disagio tutti e due, annoiati	bylo jim trapně, necítili se ve své kůži
con il suo sorriso più radioso	s nejzářivějším úsměvem

un sorriso di timidezza	usmál se plachým úsměvem
aver le sue lune	býti prachšpatně naložen
gli prese la smania di	vzal si do hlavy, že
risata a frullo	výbuch perlivého smíchu
seccato d'essere sempre interrotto, disse secco:	mrzut, že je stále vytrhován, řekl suše:
non le piacciono	nemůže jim přijít na chuť

Některé další stejně koncipované obrazné výrazy v italštině a češtině

vuotafiaschi	prázdné makovice
un vecchietino pelle e ossa	stařeček kůže a kost
per tutto l'oro del mondo	za všechny poklady světa
il battichiappe	třasořítek
divorava libri	hltal knihy
con la testa nelle nuvole	s hlavou v oblacích
era ridotto così fuori di senno	a tak neměl všech pět pohromadě
far finta	tvářit se
sempre più rispondente a quella seta di ricordio di C.	stále podobnější tomu, po čem C. vzpomínka žíznila
fu preso per fantastico	říkali si, že práší
brutte sorprese	krutá překvapení
fama amplificata	zvěst nafouklá

Frazémy v italštině a češtině používající jiný obraz

quello che bolliva allora in pentola	co ve vzduchu viselo
tenere / ritrovare tra i piedi	mít na krku
ti pigli un canchero	že ti huba neupadne
erano nervosi, non sapevano che pesci pigliare	byli nervózní, chodili jak psi kolem horké kaše

Další případy, kdy překladatel využil na převod textu český frazém

che eravamo stati noi	že v tom máme prsty my
scappando alla cieca	horempádem
inattivo	budižkničemu
patti chiari	něco za něco
li circondavano	je v šachu drželi
salvandosi	když brali nohy na ramena
a poco a poco (dai discorsi)	slovo dalo slovo
a poco a poco	krok za krokem
B. non osava più farsi vedere in giro	B. se více neodvážil vytáhnout paty
non s'è mai finito di girare	byl tam pečený vařený
ora invece era sempre al porto	nyní byl v přístavu pečený vařený
a farsi degli sgarbi definiti	aby si to už jednou provždy pověděli od plic
prese a parlare fitto fitto	spustila jak kolovrátek
lasciando sbalorditi gli Ombrosotti	zanechav Temnoské s pusou dokořán
e poi andò a raccontarlo	a běžel s tím za tepla

erano sempre tra i piedi sotto le finestre	byli pod okny pečení vaření
era ridotto così fuori di senno	neměl všech pět pohromadě
in fondo / poi poi	konec konců
armi e robe	zbraně a saky paky
tutti andavano a sfogarsi coi patrioti	všichni si chodili zchladiť žáhu na vlastencích
non venissero a prendersene una parte	přišli zkrátka
tutto che lui diceva	co mu slina na jazyk přinesla

Na obrazných výrazech se největší měrou podílely sluchové a zrakové vjemy. Pocity a emoce jsou konceptualizovány v souladu se schémata zmíněnými v předešlých kapitolách, a to stejně v italštině i češtině.

Lze shrnout, že v naprosté většině byly použité metaforizační prostředky v obou jazycích shodné.

6 ZÁVĚR

Cílem práce bylo porovnat český a italský jazykový obraz světa ve třech oblastech: smysly jako zdrojová oblast konceptuálních metafor, metaforizace smyslů (synestézie) a konceptualizace emocí.

Nejčastějšími cílovými doménami přenesených výrazů motivovaných smyslovými vjemy jsou: poznání, mezilidské vztahy, emoce, hodnocení, intuice a morálka. Porovnání příspěvků jednotlivých smyslů do cílových domén ukazuje, že ne všechny smysly se podílejí na projekci do různých oblastí stejně. Výsledek, stejný v italštině i v češtině, by se dal shrnout následovně:

cílová doména	převažující zdrojová doména
poznání	zrak
mezilidské vztahy	sluch, hmat
emoce	zrak (+ barvy), chuť
hodnocení	chuť, hmat
intuice	čich (téměř výlučně)
morálka	čich, zrak, sluch, hmat

I když ve zdrojových doménách rozlišíme dílčí podoblasti, cílové domény z těchto podoblastí zůstávají víceméně stejné (platí pro oba jazyky).

Z výraznějších rozdílů v oblasti slovní zásoby bych zmínila následující:

a) italština používá *sentire* také pro slyšení, což může naznačovat, že lze ze zvuků, jejich intenzity a odstínů dostat víc informací než z „pouhého“ slyšení zvuků. Zvuk vnímají i naše receptory v kůži jako vibrace, což umocňuje vjemy slyšené uchem a i tento aspekt je možná zohledněn v italském *sentire*.

Tam kde v češtině řekneme – *Hele!*, italština používá *Senti!*. S trochou nadsázky by se dalo říct, že při komunikaci patří Italové většinou k osobám s auditivním reprezentačním systémem, zatímco Češi spíš k osobám s reprezentačním systémem vizuálním.

b) v italské frazeologii jsem nenašla obdobu českého *chuť do práce* (či do nějaké jiné činnosti), což nejspíš pramení z faktu, že v češtině je *chuť* odvozena od slovesa *chtít*, zatímco v italštině je *gusto* i *sapore* etymologicky spojeno jen s fyziologickou chutí.

c) poněkud rozdílné je v přenesených významech také *barvit* / *přibarvovat*, které v češtině chápeme spíš jen jako *krášlit*, *přikrášlovat* bez záporné konotace, kdežto italské *colorare* / *colorire* přibírá i význam *zastírat*, *kamuflvat*. Původ můžeme najít ve stejném kořenu pro *colore* a *celare* (tajit, skrývat).

d) v češtině je sloveso *vědět* odvozeno od *vidět* – v italštině je *sapere* od *sapore*. Na první pohled se může zdát, že v *sapere* je zohledněn aspekt hlubšího seznámení se s daným objektem, dostat „informaci“ dovnitř a vnímat celým tělem, zatímco vidění je poněkud „povrchnější“ vjem (zpracovaný jen mozkem), že tedy *sapere* zdůrazňuje *vědění* uchopené celým tělem.

Nejistila jsem, že by se české *vidět*, přesto že je etymologickým základem pro *vědět*, do frazeologie promítalo odlišně nebo s více konotacemi než italské *vedere*.

Existuje samozřejmě velké množství frazeologických výrazů, které se užívají v jednom jazyce a nikoliv v druhém, ale většina z nich by po převedení do druhého jazyka byla bez obtíží správně pochopena, přestože není běžně užívána. Přinejmenší v těch výrazech, na které jsem při vypracování této studie narazila, jsem nenašla výrazy, které by si (v adekvátních případech) v češtině a italštině nějak protiřečily.

Analýza synestetických výrazů, které se za účelem této studie podařilo nalézt, ukázala, že vjemy všech smyslových orgánů mohou být metaforizovány vjemy jiných smyslových orgánů a že každý ze smyslových orgánů může metaforizovat vjemy (aspoň jednoho) jiného smyslového orgánu.

V obou jazycích je jednoznačně nejštědřejším metaforizačním dárcem hmat. Podílí se v italštině na 77,1% a v češtině na 73% ze všech synestetických přívlasků. Pro oba jazyky také platí, že čich je dárcem nejméně ochotným a navíc, metaforizuje pouze vjemy chuťové. Rovněž sluch se podílí na metaforizaci jiných modalit velmi málo.

Nejvíce metaforizovaným smyslem je sluch – v italštině přejímá 35,6% a v češtině 36,4% ze všech synestetických přívlasků, naproti tomu hmat je metaforizován jen výjimečně, našla jsem po jednom přívlasku z oblasti zraku jak v italštině, tak v češtině.

Výsledky svědčí jednak o tom, že sluchový vjem je pro člověka velice důležitý, když je tak barvitě metaforizován, ale svědčí především o tom, že hmatové počitky mají největší výpovědní hodnotu (což je ostatně vidět i v etymologii sloves *chápat*, *pochopit*, *capire*, *comprendere*).

Z rozboru pojetí emocí vyplynulo, že běžné emoce jsou v italštině i v češtině strukturovány stejnými konceptuálními schématy. Zajímavým rysem těchto metaforických struktur je, že se zcela stejným způsobem podílí na konceptualizaci emocí kladných i záporných, a že tedy v sobě nemají implicitně zabudovaný aspekt hodnocení.

Porovnání originálu a překladu frazeologických výrazů motivovaných smyslovými vjemy a výrazů opisujících emoce v románu *Baron na stromě* ukázalo, že italština i čeština používají ve značné míře stejně koncipované obrazné výrazy.

Frazeologické podobnosti obou jazyků se nelze příliš divit. Italština přímo vychází z latiny a také všichni čeští vzdělanci (původně vlastně všichni, kdo uměli číst a psát, protože vzdělání se pěstovalo pouze v církevních zařízeních) v minulosti latinu ovládali. Zdá se tedy logické, že také mnoho různých obrátů či nová slova v češtině byla vytvořena v analogii s latinou.

Setkáváme se ovšem i s rozdíly, protože odlišné prostředky vyjadřování, které souvisí s gramatickou strukturou jazyka, umožňují dodávat výrazům další odstíny, což by ovšem vyžadovalo hlubší analýzu na užším spektru výrazů.

Cílem práce bylo postihnout co nejširší oblast a nastínit povšechný obrázek italské frazeologie motivované smyslovými vjemy z hlediska kognitivní lingvistiky a teprve během práce se vyjasnily náměty, které by bylo třeba podrobněji pojednat.

Ve sledovaných oblastech se chápání světa a jeho interpretace v české a italské frazeologii do značné míry shoduje.

7 RÉSUMÉ

Cílem předkládané práce bylo porovnání české a italské slovní zásoby a frazeologie z tematických okruhů smyslového vnímání a porovnání konceptualizace emocí z hlediska kognitivní lingvistiky, přesněji řečeno z hlediska jednoho ze směrů kognitivní lingvistiky, který klade důraz na sepětí jazyka s kulturou, které se promítá do jazykového obrazu světa, tedy do způsobu, jakým dané společenství konceptualizuje okolní svět.

Při zpracovávání jazykového materiálu jsem vycházela z principů a nástrojů kognitivní lingvistiky vyložených v následujících pracích: Lakoff, Johnson *Metafory, kterými žijeme* (Lakoff, 2002), Lakoff *Ženy, oheň a nebezpečné věci* (Lakoff, 2006) a Vaňková aj. *Co na srdci, to na jazyku* (Vaňková aj., 2005).

Metafora je zde chápána jako prvek, který do značné míry strukturuje lidské myšlení, vnímání a chápání skutečnosti, dále jako způsob uvažování, kdy jeden jev je chápán na základě jevu jiného. Nevztahuje se jen na jazyk, ale na samotné pojmy, které jsou jazykem vyjadřovány. Náš pojmový systém je založen na zkušenostech fyzických a kulturních, tj. na zkušenostech zprostředkovaných smysly, na interakci s vnějším prostředím a s jinými lidmi. Tyto zkušenosti mají celostní povahu s konotacemi v mnoha významových rovinách. Zobrazení ze zdrojové do cílové oblasti se v konceptuálních metaforách opírá o klíčové tělesné zkušenosti, které jsou zakotveny v takzvaných konceptuálních obrazových schématech.

Tato studie si klade za cíl zjistit, do jaké míry je taková konceptualizace stejná v italštině a v češtině.

První část práce je zaměřena na smysly jako zdrojové oblasti konceptuálních metafor ve slovní zásobě a ve frazeologii české a italské. Cílem bylo vyhodnotit, nakolik se chápání okolního světa, zakotvené v těchto dvou jazycích (a vztahující se k smyslovým vjemům) shoduje, případně liší. Výběr českého jazykového materiálu do jisté míry sledoval výběr naznačený v knize *Co na srdci, to na jazyku* (Vaňková aj., 2005, *Kapitoly o smyslech*, s. 107), italské termíny jsem zjišťovala ve slovnících uvedených v bibliografii.

V paragrafech věnovaných jednotlivým smyslům byly vytipovány dílčí zdrojové podoblasti, do tabulek byl shromážděn jazykový materiál český a italský a v závěru byly uvedeny výsledky analýzy struktury zdrojové oblasti, zjištěné cílové oblasti a porovnání mezi češtinou a italštinou.

Nejčastějšími cílovými doménami přenesených výrazů motivovaných smyslovými vjemy jsou: poznání, mezilidské vztahy, emoce, hodnocení, intuice a morálka. Porovnání příspěvků jednotlivých smyslů do cílových domén ukazuje, že ne všechny smysly se podílejí na projekci do různých oblastí stejně. Výsledek, stejný v italštině i v češtině, by se dal shrnout takto: zrak přispívá nejvíce k metaforizaci poznání a emocí, sluchové vjemy metaforizují především mezilidské vztahy, čich je téměř výlučným smyslem, který obrazně vyjadřuje intuici, chuť se významně podílí na výrazech pro emoce a pro hodnocení, hmatové počítky se uplatňují zejména v metaforizaci mezilidských vztahů a hodnocení. Do cílové oblasti morálka – mravnost se promítají téměř stejným dílem vjemy čichové, zrakové, sluchové i hmatové.

I když ve zdrojových doménách rozlišíme dílčí podoblasti, cílové domény z těchto podoblastí zůstávají víceméně stejné (platí pro oba jazyky).

Výsledky první části práce naznačují, že jazykový obraz světa motivovaný smysly je do značné míry shodný v italštině i v češtině. Zjistila jsem jen několik výraznějších rozdílů: italština používá *sentire* také pro slyšení, *colorire / colorare* přibírá v italštině také význam *zastírat / kamuflovat* (se zápornou konotací) a nenašla jsem obdobu *chuť do práce* (a podobné výrazy využívající původ slova *chuť* ve slovesu *chtít*), což souvisí s odlišnou etymologií výrazů *chuť* a *gusto*.

Druhá část práce se zabývá analýzou synestetických výrazů, tj. rétorických figur spočívajících v asociaci dvou slov, z nichž každé se vztahuje k jiné smyslové sféře a slouží k vystižení vjemu z jednoho smyslu pomocí charakteristiky příslušející smyslu jinému.

Vybrané přívlastky jsem sestavila do tabulek pro jednotlivé zdrojové smyslové oblasti, v jejichž sloupcích byly oblasti cílové – ostatní smysly. Nebrala jsem do úvahy básnické figury ani přívlastky, na kterých se podílí současně zrak a hmat, např. *alto, torto, ampio, spazioso, stretto*.

Za účelem porovnání s češtinou byly podobné tabulky sestaveny i pro české přívlastky. Našla jsem 188 italských a 174 českých metaforizačních přívlastků.

Rozbor ukázal, že vjemy všech smyslových modalit mohou být metaforizovány pomocí vjemů z jiných smyslových modalit (resp. alespoň z jedné jiné) a naopak, že vjem z každého ze smyslového orgánu může metaforizovat vjem alespoň jednoho jiného smyslového orgánu.

Ze všech zjištěných metaforizačních přívlastků byla pro porovnání, jak se jednotlivé smysly podílejí na jejich předávání či přejímání, sestavena výsledná tabulka, z níž vyplývá:

- a) v obou jazycích je dominantní zdrojovou oblastí hmat, který se v italštině podílí na 77% a v češtině na 73% ze všech přívlastků a metaforizuje všechny ostatní smysly.
- b) málo významnou zdrojovou oblastí je sluch a nejméně významnou čich, který se navíc podílí pouze na metaforizaci chuti.
- c) nejvíce přívlastků přebírá sluch - v italštině 35,6% a v češtině 36,2%, zatímco pro hmat jsem našla (v obou jazycích) pouze po jednom přívlastku, a to ze zrakové zdrojové oblasti.

Výsledky svědčí jednak o tom, že sluchový vjem je pro člověka důležitý a proto se jej snaží co nejpřesněji popsat, ale především svědčí o výjimečné výpovědní hodnotě hmatových počítků.

Třetí část práce se zabývá otázkou, jak se tělesná zkušenost projevuje v konceptualizaci emocí. Základní emoce jsou doprovázeny charakteristickými fyziologickými příznaky (barva obličeje, zrychlený tep, třas) a na metonymickém principu, že fyziologické příznaky emocí zastupují emoce, je postavena celá řada metaforických obrazů. V analogii s Lakoffovou případovou studií „Hněv“ (Lakoff, 2006, s. 367) jsem se snažila zjistit, lze-li stejná schémata aplikovat na další emoce, a fungují-li takové metafory: *emoce je zahřívající se kapalina v nádobě* a *emoce je zvýšená teplota* stejně v italštině a v češtině.

Ukázalo se, že jednotlivé složky takto strukturovaných metafor lze odpovídajícím způsobem naplnit jak v češtině, tak v italštině, tedy že emoce jsou konceptualizovány stejně, jak v angličtině naznačil Lakoff.

Zajímavým rysem těchto struktur je, že se stejným způsobem mohou podílet na metaforizaci emocí kladných i záporných, a že tedy v sobě nemají implicitně zabudovaný aspekt hodnocení.

Pro ilustraci používání frazeologických výrazů motivovaných smysly a výrazů cílených na emoce jsem vybrala román Itala Calvina *Il barone rampante* a český překlad Vladimíra Mikeše *Baron na stromě*. Celkově lze shrnout, že na obrazných výrazech se nejvíce podílely sluchové a zrakové vjemy, že pocity a emoce jsou konceptualizovány v souladu s výše naznačenými schématy a že v naprosté většině zůstaly metaforizační prostředky v češtině stejné jako ty, kterých použil autor.

Závěrem lze říct, že zkušenosti, které získáváme smyslovými vjemy, se do myšlení a jazykového obrazu světa promítají do značné míry stejně jak v italštině, tak v češtině.

Není to zjištění zcela překvapivé, protože oba jazyky náleží do skupiny indoevropských jazyků, kde už jistá logika pojmů byla zabudována. Navíc, italština se vyvinula z latiny a také všichni čeští vzdělanci v minulosti latinu ovládali. Je tedy pravděpodobné, že mnoho různých obrátů či nová slova v češtině byla vytvořena v analogii s latinou. Také styky obou zemí poměrně málo od sebe geograficky vzdálených měly určitě vliv na utváření podobného jazykového obrazu světa.

RIASSUNTO della tesi: *Comparazione del quadro linguistico del mondo in alcune aree della lingua italiana e ceca.*

L'obiettivo di questa tesi è quello di comparare il lessico e la fraseologia italiana e ceca motivata dalle modalità sensoriali, e comparare la concettualizzazione delle emozioni, guardato dal punti di vista della linguistica cognitiva, cioè, quella branca della linguistica cognitiva che si orienta verso lo studio del quadro linguistico del mondo. Questo quadro è radicato nella lingua e così fornisce la testimonianza come il mondo è concettualizzato in una società particolare.

Trattando i materiali della lingua, procedevo secondo i criteri e strumenti della linguistica cognitiva, spiegati nelle seguenti opere: Lakoff, Johnson: *Metafory, kterými žijeme* (Lakoff, 2002, titolo originale *Metaphors we live by – Metafora e vita quotidiana*), Lakoff: *Ženy, oheň a nebezpečné věci* (Lakoff, 2006, titolo originale *Women, fire and dangerous things - Donne, fuoco e cose pericolose*) e Vaňková et al.: *Co na srdci, to na jazyku* (Vaňková aj., 2005, *Ciò che il cuore pensa, la lingua dice*).

Il primo principio della linguistica cognitiva è l'idea che metafore sono argomento del pensiero e non solamente fenomeno linguistico, perciò il termine di *metafore concettuali*. Metafore sono considerate essere uno strumento attraverso il quale è strutturato il pensiero e comprensione umana, quindi attraverso il quale noi capiamo il mondo. Il nostro sistema concettuale è basato sui tipi fisicali e culturali della esperienza, cioè l'esperienza mediata dalle modalità sensoriali, esperienza dalla un'interazione con il mondo circostante e con altre persone. Le mappature delle metafore concettuali sono motivate dai schemi di immagini rappresentati dai schemi prelinguistici che toccano lo spazio, il tempo, il movimento e altri elementi chiavi dell'esperienza umana incarnata / personificata. Questa esperienza ha un „gestalt” carattere con le connotazioni in diversi campi.

La prima parte di questa tesina si concentra sui sensi come domini sorgenti delle metafore concettuali nel lessico verbale e fraseologia italiana e ceca. Lo scopo principale è quella di analizzare fino a che punto è equivalente il quadro linguistico del mondo incarnato nella lingua italiana e ceca.

Nel scegliere del materiale dalla lingua ceca procedevo analogicamente al libro di Vaňková et al. (Vaňková aj., 2005, *Capitoli sui sensi*, p.107) e l'omologo italiano l'ho trovato nei dizionari indicati in Bibliografia.

Nelle sezioni dedicate alle modalità sensoriali particolari ho prima segnato i sub-domini sorgenti, e poi ho elaborato le tabelle con il materiale italiano e ceco rilevante. Alla fine sono stati discussi l'analisi della struttura del dominio sorgente, domini bersaglio trovati e il confronto della lingua italiana e ceca.

I domini bersaglio più spesso trovati sono: conoscenza, rapporti tra persone, emozioni, valutazione, intuizione ed aspetti morali. C'è una certa gerarchia nella quale sensi particolari contribuiscono ai domini bersaglio. I risultati, gli stessi per la lingua italiana e ceca, possono essere riassunti nel modo seguente: la vista gioca il ruolo principale nel mappare i domini obiettivo della conoscenza e delle emozioni, l'udito è il dominio sorgente importante per la concettualizzazione delle relazioni tra persone, il dominio obiettivo dell'olfatto è soprattutto intuizione e valutazione, le sensazioni del gusto si spesso usano nelle tropi descrivendo le emozioni e la valutazione, mentre la sensazione del tatto metaforizza anzitutto la valutazione e i rapporti tra persone (e il carattere di un individuale connesso a queste relazioni).

I risultati della prima parte indicano che il quadro linguistico del mondo motivato dalla modalità del senso nella lingua italiana e la lingua ceca equivale in grande parte.

C'è di sicuro un numero di certe differenze minori, però ci sono anche alcune maggiori, cioè: la lingua italiana utilizza *sentire* per l'udito (il che non troveremo nella lingua ceca), *colorire / colorare* tra altri significati anche per *nascondere, fingere, camuffare*, con una connotazione negativa (non è così nella lingua ceca) e non c'è neanche una rispondenza alla frase ceca *chut' do práce (voglia di lavorare)* e quelle simili, che sfruttano dal fatto che la parola *chut'* à nella lingua ceca derivata da *chtít (volere)*, mentre *gusto* o *sapore* italiano significa davvero *sapore* e non ha niente da fare con *volere*.

La seconda parte del lavoro consiste in un'analisi delle metafore sinestetiche, cioè di figure retoriche che utilizzano termini riferiti ad una modalità per descrivere un'altra. L'uso di metafore sinestetiche nel linguaggio è frequente: suoni possono essere acuti, la luce può essere fredda.

Dagli aggettivi sinestetici assortiti del linguaggio quotidiano sono state formate tabelle per ciascuno senso particolare come il dominio sorgente dove nelle colonne sono indicati gli altri sensi come dominio bersaglio. Gli aggettivi poetici e gli aggettivi riferiti al tatto e vista contemporaneamente come: *alto, torto, ampio, spazioso, stretto*, non sono considerate. Queste tabelle sono costruite per entrambe lingue, trattate per (acquisizione) percentualizzare le aggettivi relativi a sensi particolari (come sorgente e come bersaglio) e poi queste percentuali sono comparati. Numero totale di aggettivi metaforici trovati in questo lavoro fa: 188 italiani e 174 cechi.

L'analisi delle metafore sinestetiche ha mostrato che ogni modalità può metaforizzare almeno un'altra modalità ed ogni modalità può essere metaforizzata almeno da un'altra. Dall'ultima tabella di questa sezione risulta in più:

- a) in tutte le due lingue la modalità che più frequentemente di altre presta la propria architettura sensoriale, linguistica e concettuale ad altre e il tatto, 77% da tutti gli aggettivi in italiano e 73% in ceco provengono dalle sensazioni tattili, inoltre, il tatto metaforizza tutte le altre modalità;
- b) di poco peso come dominio sorgente è l'udito e del meno peso di tutti è l'olfatto che inoltre metaforizza soltanto il gusto;
- c) l'udito è il bersaglio più comune – in italiano questo comprende 35,6% e in ceco 36,2% di tutti aggettivi sinestetici, così come il tatto è un bersaglio singolare – ho trovato un solo aggettivo (in entrambe lingue) della sorgente visiva.

Sulla base di questa collezione di aggettivi sinestetici del linguaggio si può riassumere che i trasferimenti delle metafore sinestetiche sembrano testimoniare che:

- a) l'uomo attribuisce una grande importanza all'udito e perciò accentua la giusta caratteristica del percezione uditivo;
- b) percezioni tattili hanno il più convincente e il più efficace valore di tutti i sensi.

La terza parte è dedicata al linguaggio emozionale dal punto di vista della linguistica cognitiva. Le emozioni umane sono accompagnate dalle caratteristiche reazioni fisiologiche del corpo (p.es. colore della faccia, battito di cuore accelerato, tremito) e molte metafore emozionali sono basate sul principio metonimico che le emozioni sono rappresentate dai sintomi fisiologici. Procedendo secondo la casistica di Lakoff „Anger” („Rabbia”) (Lakoff,

2006, p. 367) cercavo di rilevare se le metafore di tipo: *rabbia è il calore di un fluido in un contenitore* e *rabbia è calore* possono essere applicate su altre emozioni e soprattutto come questo funziona nella lingua ceca e italiana.

È stato dimostrato che tutti componenti della struttura complessa di queste metafore possono essere progettati bene altrettanto in italiano come in ceco, cioè che la concettualizzazione delle emozioni attraverso la lingua è uguale a quella che ha indicato Lakoff.

È interessante accorgersi che queste strutture possono metaforizzare sia emozioni positive, sia quelle negative.

L'utilizzazione delle frasi motivate dalle modalità di senso e delle frasi che descrivono le emozioni è illustrato attraverso il romanzo di Italo Calvino *Il barone rampante* (Calvino, 2001) e della traduzione ceca fatta da V. Mikeš (Calvino, 1970). Possiamo dire che nella lingua figurativa di questo romanzo i sensi più sfruttati sono la vista e l'udito, e che le emozioni sono concettualizzate secondo i schemi sopra discussi. In maggioranza assoluta, entrambe lingue - ceca e italiana - usano gli stessi strumenti metaforici.

In definitiva, i risultati hanno mostrato che l'esperienza umana acquisita attraverso le modalità di senso si progetta nei pensieri e nel quadro linguistico ceco e italiano ugualmente in buona parte.

Questa scoperta non è sorprendente visto che, prima, entrambe lingue appartengono nel gruppo delle lingue indo-europee dove una certa logica è già congenita, e secondo, la lingua italiana si è sviluppata dal latino e nel passato tutte le persone colte nella cultura ceca conoscevano il latino e lo usavano. È quindi molto probabile che molte frasi e nuove parole ceche sono state costruite analogicamente al latino.

RÉSUMÉ of the diploma work: *Comparison of some areas of the linguistic picture of the world entrenched in Czech and Italian.*

The goal of this work is to compare the Czech and Italian vocabulary and phraseology motivated by sense modalities and to compare the conceptualisation of emotions, regarded from the point of view of cognitive linguistics, namely, that area of cognitive linguistics that focuses on the linguistic picture of the world. This picture is entrenched in language, and thus testifies about the way how the world is conceptualized in a particular society.

When dealing with language materials, I proceeded according to the principles and tools of cognitive linguistics explicated in following works: Lakoff, Johnson *Metafory, kterými žijeme* (Lakoff, 2002, original title *Metaphors we live by*), Lakoff *Ženy, oheň a nebezpečné věci* (Lakoff, 2006, original title *Women, fire and dangerous things*) and Vaňková et al. *Co na srdci, to na jazyku* (Vaňková aj., 2005, *What the heart thinks, the mouth speaks*).

The primary tenet of cognitive linguistics is that metaphors are matter of thought and not merely of language, thus the term *conceptual metaphors*. Metaphors are taken as a tool through which the human thought and apprehension is structured, through which we understand the world. Our conceptual system is based on physical and cultural types of experience, i.e. experience which is mediated by sense modalities, experience from an interaction with surrounding world and with other people. The mappings of conceptual metaphors are motivated by image schemes which are pre-linguistic schemas concerning space, time, moving and other core elements of embodied human experience. This experience has gestalt character with connotations in various spheres.

The aim of this study is to compare the conceptualization embodied in Czech and Italian language in three areas.

The first part of this work concentrates on sense modalities as source domains of conceptual metaphors in Czech and Italian lexicon and phraseology. The main aim is to evaluate to what extent is the world picture embodied in Czech and Italian language equivalent.

The Czech language material has been chosen analogous to that of Vaňková et al. (Vaňková aj., 2006, *Chapters about senses*, p. 107) and Italian counterpart has been found out in dictionaries indicated in Bibliography.

In sections devoted to particular sense modalities, at first, source sub domains have been marked out and then the tables with relevant Czech and Italian language material have been arranged. An analysis of source domain structure, target domains found out and comparison of Czech and Italian has been discussed at the end of each section.

Most frequent target domains found out in these sections are: knowledge, relations between people, emotions, evaluation, intuition and moral aspects. There is a certain hierarchy in which particular senses contribute to target domains. Results, the same for Czech and Italian, could be summarized as follows: sight plays the main role in mapping onto knowledge and emotion target domains, hearing is an important source domain for conceptualization of relations between people, the target domain of smell is mainly intuition and evaluation, taste sensations are often used in tropes describing emotions and evaluation, and touch sensations metaphorizes mainly evaluation and relations between people (and character of the individual linked to these relations).

Results of the first part indicate that the linguistic picture of the world motivated by sense modality sensations is the same in Czech and Italian to a very large extent.

There is of course a number of certain minor differences, but there are also some major ones, namely: Italian language uses *sentire* for hearing (not used in Czech), *colorire / colorare* among other meanings stand for *conceal, camouflage, hide*, with negative connotation (not used in Czech) and there is no parallel to the Czech phrase *chut' do práce* (*willing to work*) and similar phrases, exploiting the fact that *chut'* is in Czech derived from *chtít* (*will, wont*), whereas in Italian *gusto* or *sapore* is rather *flavour* and has nothing to do with *willing*.

The second part deals with synesthetic expressions. Synesthesia in linguistics is a description of one kind of sense impression by using words that normally describe another sense, thus, it involves mapping from one sense modality onto another. There seems to be two types of synesthesia - one type whose synesthetic mapping is based on the co-occurrence of the senses (e.g. smell and taste) and the other on the emotional similarity of the senses.

Commonly used adjectives – instances - have been arranged in five tables for each source sense, where in tables' columns are indicated target senses. Poeticisms and adjectives representing both visual and tactual sensation at the same time (e. g. *alto, torto, ampio, spazioso, stretto*) have not been taken into account. The same type of tables has been made up for Czech and Italian adjectives and then properly treated to get some percentage of preferred using.

The analysis demonstrated the ability of all sense modalities to be metaphorized at least by one other modality and vice-versa, all sense modalities can metaphorize at least one other modality.

Comparison of Czech and Italian sense metaphors is displayed in the last table of this section with the results:

- a) in both languages touch is the most dominant source domain, accounting for 77,1% of all instances in Italian and 73% in Czech, and moreover, touch can metaphorize all other sense modalities;
- b) in both languages hearing is scarce source domain, and even lesser source domain provides smell, which besides metaphorizes only taste;
- c) in both languages hearing attaches the most adjectives - 35,6% in Italian and 36,2% in Czech of all instances;
- d) touch in terms of other senses is extremely rare - it was found only one instance (from sight source domain) in both languages.

The results seem to give evidence about a very important role of hearing when so colourfully characterized. On the other hand, results reflect exceptional telling importance of touch sensations.

Third part is devoted to the research on emotional language from a cognitive linguistic perspective. Human emotions are accompanied by characteristic physiological bodily responses (e.g. face colour, accelerated heartbeat, shaking) and many emotion metaphors are based on a metonymical principle that physiological symptoms of emotions represent the emotions. Proceeding in compliance with Lakoff's case study "Anger" (Lakoff, 2006, p. 367, original title *Women, fire and dangerous things*) I tried to find out, whether the

metaphors *anger is the heat of a fluid in a container* and *anger is heat* can be applied to other emotions and mainly, how it works in Czech and Italian.

It has been shown that all component of the complex structure of those metaphors can be designed equally well both in Czech and Italian, thus, that the conceptualization of the emotions through language is the same as indicated Lakoff.

It is of interest to notice that those structures can metaphorize all the same the emotions positive and negative.

Utilization of phrases motivated by sense modalities and phrases describing the emotions is illustrated on the excerpt from the novel by Italo Calvino *Il barone rampante* (*The Baron in the Trees*, Calvino, 2001) and from the Czech translation by V. Mikeš (Calvino, 1970). It can be said that in figural language of this novel the most exploited senses are sight and hearing and that the emotions are conceptualized according to schemas discussed above. In absolute majority, both languages, Czech and Italian use the same metaphorical means.

To summarize the results, human experience acquired by sense modalities is projected onto thought an onto the linguistic picture of the world in the same way in Czech and Italian language to a large extent.

It is not so surprising findings because firstly, both languages fall into the Indo-European group of languages, where a certain logic is already inbuilt, and secondly, Italian language evolved from Latin language and all educated people in Czech community in the past mastered Latin and used it. It is thus very probable that many phrases and new words have been constructed in analogy with Latin.

8 BIBLIOGRAFIE

CALVINO, I. *Il barone rampante*, Milano: Mondadori, 2001

CALVINO, I. *Naši předkové*, Praha : Odeon, 1970, část *Baron na stromě* přeložil Vladimír Mikeš r. 1962

De Mauro il dizionario della lingua italiana [online]. Dostupné z <http://www.demauroparavia.it> , verze ani datum poslední úpravy neuvedeno

Dizionario etimologico online [online]. Dostupné z <http://www.etimo.it>, verze z r. 2004?

LAKOFF G. *Ženy, oheň a nebezpečné věci. Co kategorie vypovídají o naší mysli*. Přel. Dominik Lukeš, Praha : Triáda, 2006, ISBN 80-86-138-78.

LAKOFF, G., JOHNSON, M. *Metafory, kterými žijeme*. Přel. Mirek Čejka, Brno : HOST, 2002, ISBN 80-7294-071-6.

MACHEK, V. *Etymologický slovník jazyka českého*. Praha : ACADEMIA, 1967.

Ottův slovník naučný, Praha : ARGO / PASEKA, 1999, díl 15.

SEHNALOVÁ, Z., SEHNAL, R. *Vel'ký taliansko-slovenský frazeologický slovník*. Bratislava: KNIHA-SPOLOČNÍK, 2005, ISBN 80-88814-43-X.

REJZEK, J. *Český etymologický slovník*. LEDA, 2001, ISBN 80-85927-85-3

ŠTICHAUER, P. (Za)žití metafory. *Souvislosti*, 3/2003, s. 381-387.

VAŇKOVÁ, I. Kognitivní lingvistika, řeč a poezie: (Předběžné poznámky). *Česká literatura*, 2005, roč. 57, č. 5, s. 609-636.

VAŇKOVÁ, I. Lingvistika těla a mysli. *Vesmír*, 2002, roč. 81, č. 11, s. 627-629.

VAŇKOVÁ, I., NEBESKÁ, I., SAICOVÁ ŘÍMALOVÁ, L., ŠLÉDROVÁ, J. *Co na srdci, to na jazyku*. Praha : Karolinum, 2005, ISBN 80-246-0919-3.

ZINGARELLI, N. *Lo ZINGARELLI 2001 – Vocabolario della lingua italiana*. Bologna : ZANICHELLI, 2001, ISBN 88-08-03049-0.